

Tre prebendegårdar

Bebyggelse från 1200-talet i Proban i Västerås

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2002:434, Västerås stadslager
Proban 6–7
Västerås domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanlands län
Västmanland

Jonas Ros

Tre prebendegårdar

Bebyggelse från 1200-talet i Proban i Västerås

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

Fornlämning L2002:434, Västerås stadslager

Proban 6–7

Västerås domkyrkoförsamling

Västerås kommun

Västmanlands län

Västmanland

Jonas Ros



Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2021

Samtliga foton av Jonas Ros om inget annat anges.

Omslag: Västerås domkyrka och kanten på schakt 5. Foto från sydöst av Oskar Spjuth.

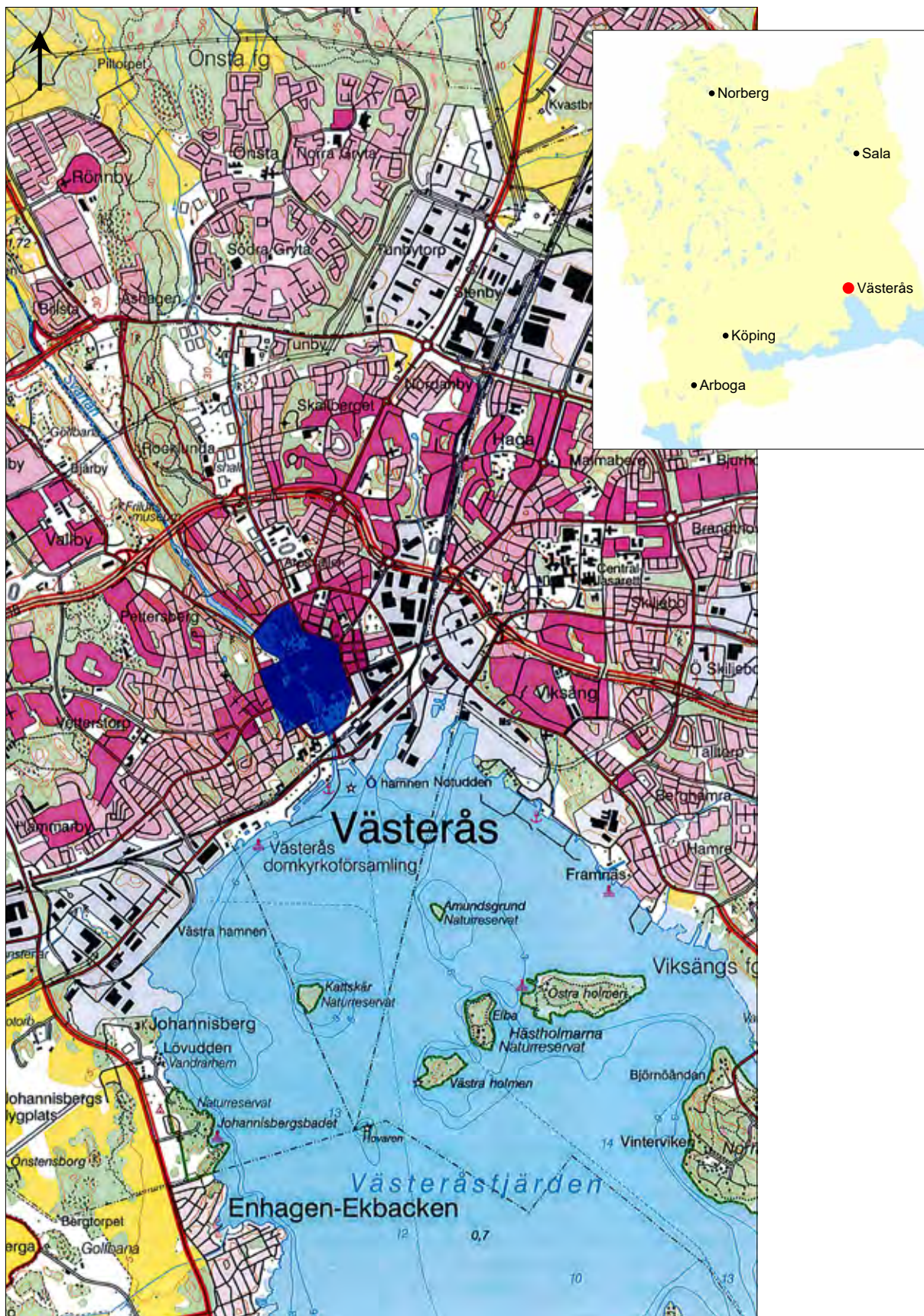
Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-956-1

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Bakgrund	6
Tidigare undersökningar i närområdet	6
Västerås äldsta karta från 1688	9
Målsättning, metod och genomförande	10
Tillägg	11
Undersökningsresultat	12
Schakt 1–2. Hus 1, stenhus och 1714 års brand	16
<i>Sektion 3. Stenbusets västra vägg</i>	18
<i>Sektion 4. Stenbusets södra vägg</i>	18
<i>Sektion 1–2. Lager inom stenbuset</i>	20
Schakt 3. Inga kulturlager	21
Schakt 4. Inga kulturlager	21
Schakt 5. Hus 2–5 och 8	22
<i>Sektion 5. Lager, hus 2 och 8 samt brandlager</i>	23
<i>Sektion 6. Lager, hus 3 i plan och ¹⁴C-datering från 1200-talet</i>	25
<i>Sektion 7–8. Påförda lager från senare tid</i>	27
<i>Sektion 10. Medeltida hus 4–5 och stenlagda ytor</i>	28
<i>Sektion 9. Lager och ¹⁴C-datering från 1200-talet</i>	29
Schakt 6. Stenlagd gårdsplan	31
Schakt 7–9. Inga kulturlager	31
Schakt 10. Komministergården och 1714 års brand	32
Schakt 11. Intill medeltida källarens östvägg	35
<i>Källarens rum och trappa</i>	36
Schakt 12. Intill medeltida källarens nordvägg	37
Schakt 13. Brandlager från 1714 års brand	38
Schakt 14. Inga kulturlager	38
¹⁴ C-dateringar	39
Fynd	39
Gårdarnas ägare	43
Tomt 27. Vårfru prebende/Skolstugugården	44
Tomt 28. Sankt Eriks prebende/Hagagården	46
Gårdarna, tomt 27 och 28, samlas på 1600-talet	46
Tomt 29. Maria Magdalena prebende/Skrikegården	46
Tolkningar	47
Ägandet av tomten	47
Länsstyrelsens målsättningar	47
Utvärdering	50
Referenser	51
Kartmaterial	51
Internet	51
Muntliga uppgifter	51
Litteratur	51
Tekniska och administrativa uppgifter	53
Bilagor	54
Bilaga 1. Schakttabell	54
Bilaga 2. Anläggningstabell	55
Bilaga 3. Fyndtabell	56
Bilaga 4. ¹⁴ C-analys	57



Figur 1. Fornlämning L2002:434, Västerås stadslager, markerad. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) gjorde under 2019 och 2020 en arkeologisk undersökning i kvarteret Proban i Västerås med anledning av att Västerås pastorat lät byta ut spiledningar och elledningar till Komministergården samt rusta upp ytorna på tomtmarken. Det dokumenterades kulturlager med en tjocklek av upp till 2 meter och lämningar av flera olika medeltida träbyggnader. Totalt framkom lämningar av åtta hus. I ett schakt påträffades delar av ett stenhus som brann ner i samband med en stadsbrand 1714. I Komministergårdens mangårdsbyggnad framkom delar av en syllstensrad tillhörande ett hus som även det brann ner vid samma tillfälle. Den befintliga mangårdsbyggnaden uppfördes under 1700-talet efter branden. Undersökningsområdet omfattade tre olika tomter. Två ¹⁴C-prov från de äldsta lagren gav dateringar till 1200-talet.

Inom ramen för rapportarbetet studerades ägandet av tomterna. Den äldsta kända ägaren av den nordligaste tomten var Vårfru prebende som sannolikt var ett av Västerås äldsta prebenden. Västerås domkyrka i tegel började sannolikt uppföras under 1240–1250-talet. Den äldsta kända ägaren av den mellersta gården var Sankt Eriks prebende. Den äldsta kända ägaren av den sydligaste tomten var Maria Magdalena prebende. Sannolikt lades tomterna ut på den södra sidan av domkyrkan, där undersökningen gjordes, i samband med att domkyrkan i tegel uppfördes. Kanske var det också i detta område, intill domkyrkan, där de äldsta kända prebendegårdarna låg. Gustav Vasa tog gårdarna som därefter har haft olika ägare.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) gjorde under 2019 och 2020 en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i kvarteret Proban i Västerås (figur 1–3). Undersökningen gjordes med anledning av att Västerås pastorat bland annat lät byta ut spilledningar och elledningar till Komministergården och rustade upp ytorna på tomtmarken. Vidare renoverades Komministergården invändigt och ett golv bröts bort och ersattes med ett nytt. Under golvet framkom lämningar av ett hus som dokumenterades. Komministergården har fått sitt namn av att domkyrkokomministern, det vill säga domprosten som var kyrkoherde i domkyrkoförsamlingen, bodde där. Undersökningen gjordes av Jonas Ros och Oskar Spjuth. Rapporten har sammanställts av Jonas Ros.

Bakgrund

Undersökningen gjordes inom fornlämning L2002:434, Västerås stadslager (tidigare Västerås 232:1). Fornlämningen omfattar ett cirka 1 000 × 700 meter stort område med kulturlager (figur 1).

Under medeltiden fanns det två församlingskyrkor i Västerås – Sankt Nicolai på den västra sidan av Svartån, Sankt Ilian/Sankt Egidii på den östra sidan. En tidigkristen begravningsplats har funnits i kvarteret Sankt Johannes på den östra sidan av ån. Ett dominikanerkonventet grundlades 1244 i Västerås (Kumlien 1971; Gustafsson & Redin 1977; Gallén 1980b:178; Annuswer m.fl. 1990; Welinder 1990; Ros 2015a; Spjuth 2018).

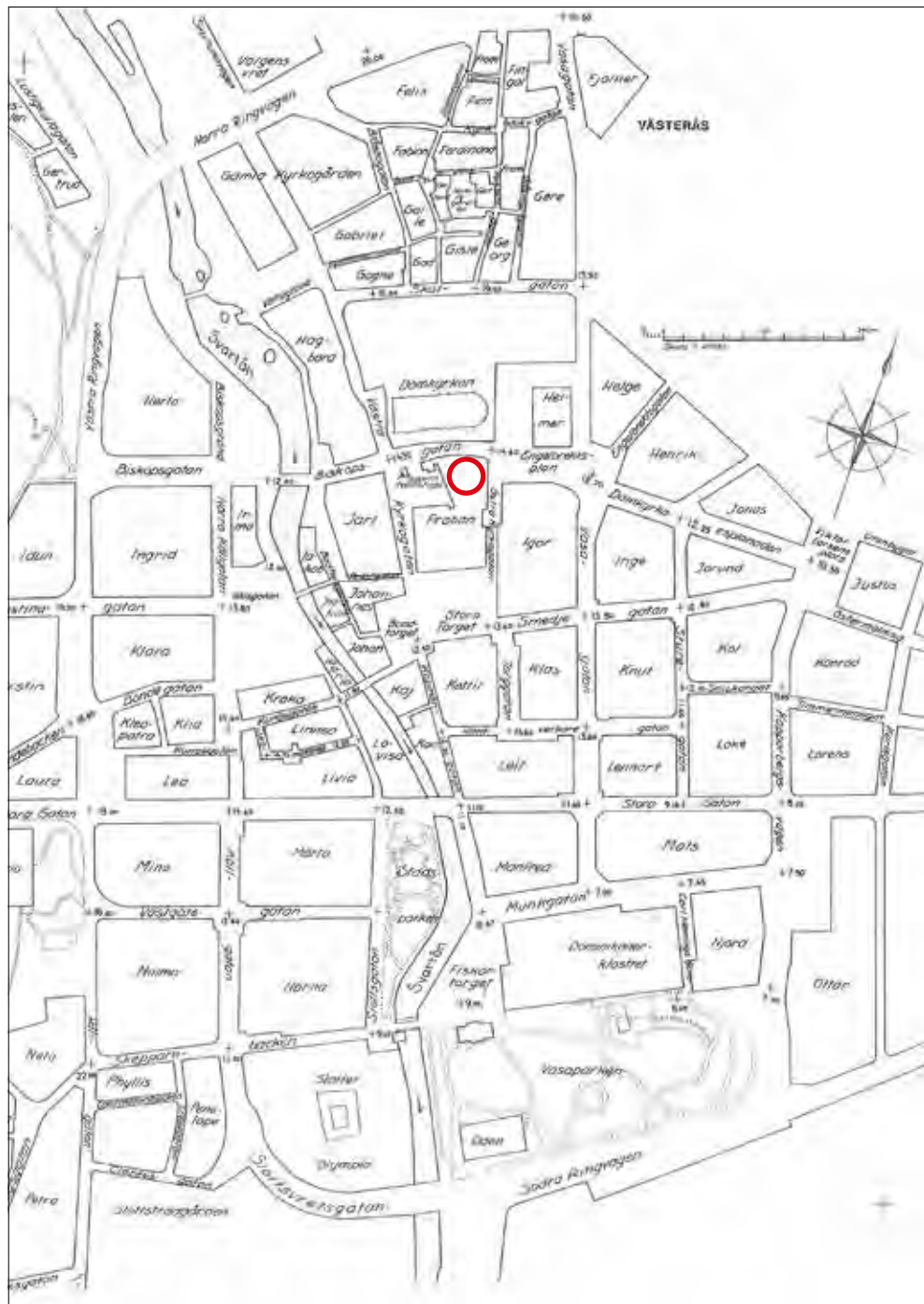
I Florenslistan från 1120-talet omnämns *Arosa* som biskopssäte. Med *Aros* avses Västerås. Florenslistan är en förteckning som sannolikt ursprungligen upprättades omkring 1103 (Palmqvist 1961:5; Lovén 2020). År 1164 omnämns Västerås som biskopsort (SDHK 202). En teori är att den äldsta biskopskyrkan låg i kvarteret Johannes och flyttade till dess nuvarande plats då den äldsta skepnaden av domkyrkan i tegel började uppföras. Dominikanerna förmedlade konsten att uppföra byggnader i tegel och sannolikt började domkyrkan i tegel uppföras under 1240–1250-talet.

Tidigare undersökningar i närområdet

Under medeltiden var delar av området för nuvarande Biskopsgatan kyrkogård. På 1688 och 1751 års stadskartor finns Biskopsgatan mellan Svartån och Västra Kyrkogårdsgatan. År 1941 förlängdes Biskopsgatan österut från Västra Kyrkogatan och fram till Östra Kyrkogatan. Östra Kyrkogatan finns på 1688 års karta och benämns där Östra Lång-Gatan (Gustavsson 1981:37f, 75; Olsson 1985a, 1985b:fig. 16).

På den södra sidan av domkyrkan framkom vid en arkeologisk undersökning ett antal människoben i omrörda fyllnadsmassor vid en schaktningskontroll (Kjellberg 2005). Längre västerut i Biskopsgatan har gravar dokumenterats. I norra delen av Västra Kyrkogatan, söder om Biskopsgatan, undersöktes delar av domkyrkans bogårdsmur och söderut längs Västra Kyrkogatan framkom bebyggelse lämningar (Ros 1995b). Biskopskyrkans bogårdsmur låg alltså söder om nuvarande Biskopsgatan. Kvarteret Proban, där denna undersökning gjordes, begränsas i norr av en kyrkogårdsmur.

År 2018 byggdes Domkyrkoplan och Västra Kyrkogatan om. Då undersöktes delar av kyrkogårdsmuren. Skelett och ett begravningskapell från 1700-talet påträffades. Vidare framkom bebyggelse rester från perioden innan Västra Kyrkogatan reglerades på 1600-talet (Ros, manus).



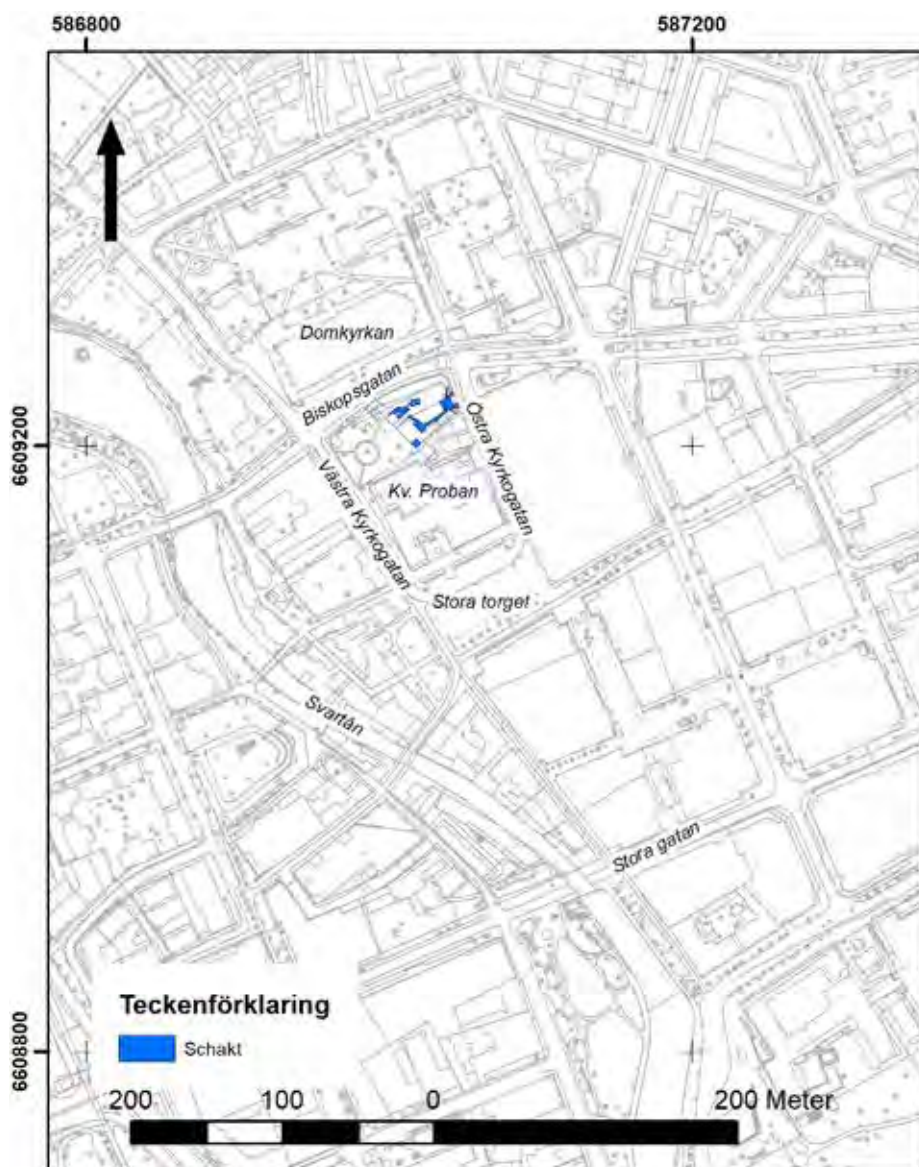
Figur 2a. Västerås stad med kvartersindelning. Undersökningsplatsens läge markerat med en röd ring. Efter Gustafsson & Redin 1977.

Under 2008 och 2009 gjordes arkeologiska undersökningar i Engelbrektsplan, Domkyrkoesplanaden, Biskopsgatan och Östra Kyrkogatan och i flera angränsande gator. I Engelbrektsplan framkom kulturlager som daterades till 1600- eller 1700-talet. I Domkyrkoesplanaden undersöktes kulturlager med datering till 1600- och 1700-talet. Vidare undersöktes delar av ett gjuteri som dateras till 1300-talet. I Biskopsgatan framkom delar av kyrkogården. I ett schakt i korsningen Biskopsgatan-Östra Kyrkogatan påträffades delar av en grundmur till Sveriges äldsta gymnasium som inrättades 1623 av Johannes Rudbeckius, vilket var en föregångare till Rudbeckianska gymnasiet som byggdes 1855. Vidare framkom stensatta ytor som bedöms vara Östra Kyrkogatans föregångare (Ros 2011). Delar av gymnasiebyggnaden har sträckt sig in i kvarteret Probans nordöstra del.

I kvarteret Proban, söder om en byggnad benämnd Sotarns stuga, har en schaktningsövervakning gjorts. Där framkom endast matjord (Alström 2005). I kvarteret Probans norra del konstaterades kulturlager som var mer än 1,6 meter tjocka i tre borrhål (Alström 2002). Vid en antikvarisk kontroll vid stadshotellet i kvarteret Proban, påträffades anläggningar och kulturlager som daterades till 1700-tal och fram till 1907. Där framkom även brandlager som bedömdes vara från 1714 års brand (Alström 2007).

I Östra Kyrkogatan, öster om undersökningsområdet, dokumenterades 1994 ett kulturlager som var upp till 1,2 meter tjockt. Inga daterande fynd framkom (Ros 1995c).

Vid en arkeologisk undersökning i det aktuella kvarteret framkom kulturlager och bebyggelse lämningar från tidig medeltid och fram till och med 1700-tal och senare. I det äldsta skedet fanns en härd med datering till folkvandringstid eller vendeltid (Carlsson 1996). Dateringen är betydelsefull och kan indikera att en gård eller by fanns i området långt innan Västerås blev en stad.



Figur 2b. Västerås centrala delar. De upptagna schakten är markerade med blått. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

Västerås äldsta karta från 1688

Den äldsta kartan över Västerås är från 1688. Under medeltiden omfattade området där undersökningen gjordes tre olika tomter. Men på 1688 års karta omfattade det två olika tomter, de nordligaste hade slagits ihop (figur 3). Idag är tomterna en sammanhängande yta. På kartan från 1688 syns intill domkyrkan tre byggnader markerade med bokstaven "C" (figur 3). Dessa benämns gymnasium med *stoblarne*, det vill säga stolarna. Det sistnämnda ordet har haft betydelsen lärostol och i utvidgad betydelse avsett lärarämbetet och antagligen syftat på ämbetsplatsen, det vill säga de byggnader som lärarna använde. En av dessa byggnader ligger sydöst om kyrkan i korsningen Östra Kyrkogatan-Biskopsgatan, och delar av den byggnaden har haft funktion som gymnasium och sträcker sig in i kvarteret där undersökningen gjordes.



Figur 3. Den äldsta kartan över Västerås från 1688, upprättad av Jonas Carlsten. Undersökningsplatsen i kvarteret Proban, sydöst om domkyrkan, är markerad med en röd ring. På kartan ses att området där undersökningen gjordes omfattade två olika tomter 1688, men idag är de en sammanhängande yta. Ej skalentlig.

Målsättning, metod och genomförande

Länsstyrelsen i Västmanlands län hade fastställt förundersökningens syfte vilket var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera de fornlämningar som framkom vid schaktningen. Spillvattenledningarna, vatten och el skulle bytas och avsikten var att lägga de nya ledningarna i samma läge som befintliga och schaktning skulle endast utföras i redan genomgrävda ytor och nivåer. I bekräftelsen till den arkeologiska undersökningen, som ingick i beslutet, refererade KM till samtal med arbetsledare för arbetet som informerade att de även skulle schakta för dränering intill byggnaden söder och väster om det planerade schaktet (beslutet omfattade schakt 1–5 och 8 i rapporten).

Undersökningen skulle enligt Länsstyrelsen klargöra följande:

- Fornlämningens utbredning inom schaktet.
- Bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd – karaktär, mängd och bevarandegrad.
- Preliminär datering.
- Preliminär tolkning av fornlämningen.

Undersökningen genomfördes som en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i samband med schaktningar med grävmaskin. Schaktningen gjordes inne på tomtmarken som var omgiven av en mur. Västerås pastorat lyfte inledningsvis in en mindre grävmaskin och körde in en mindre dumper in på gården. Att en mindre grävmaskin användes medförde att schaktningen gick jämförelsevis långsamt och dessutom tog hanteringen av massorna med dumpern tid. Arbetet gjordes i etapper. Varje enskild sträcka schaktades, anläggningar undersöktes, dokumenterades och togs bort. Uppkomna schaktväggar med kulturlager dokumenterades genom sektionsritning. Därefter lades ledningarna ner och schakten lades igen, i de sistnämnda momenten deltog inte arkeolog. Därefter schaktades ytterligare en sträcka och förfarandet upprepades. Stora delar av de massor som grävdes upp deponerades inom tomten, framför allt i områdets nordöstra hörn intill Biskopsgatan, där det fanns en svacka.

Då sektionerna var dokumenterade grävdes för hand med hjälp av skärlev in i de olika lagren, med början i det understa lagret. Syftet var att lagervis insamla daterande fynd, dels i form av keramik, dels daterbart material för ¹⁴C-analys. Osteolog Lisa Hartzell, KM, bedömde ben som insamlats för ¹⁴C-analys – syftet var att undvika ben som kan uppvisa reservoareffekt. Ben skickades in för ¹⁴C-analys till Ångströmlaboratoriet, Uppsala universitet.

I rapporten används termen ”kulturjord” som avser humös jord med stort inslag av förmultnat organiskt material som har tillkommit i samband med mänsklig aktivitet. Dessa lager är oftast avsatta, det vill säga tillkomna i samband med aktivitet på platsen. En annan typ av lager är påförda och de har förts till platsen och deponerats där. Termen ”kulturjord” ska inte förväxlas med termen ”kulturlager” som är lager som har lämningar av och har spår av olika typer av mänsklig aktivitet. Kulturlager kan ha olika karaktär och innehålla både humöst och annat material, till exempel lera, tegel och kalkbruk med mera.

Delar av Komministergårdens väggar planerade att grävas fram och dränering skulle läggas ner där. Men då schaktningen påbörjades avbröts arbetet på grund av att grunden var instabil. Dräneringen lades till följd av detta på ett mindre djup längs med husväggarna.

Schaktväggarna med kulturlager och framkomna anläggningar dokumenterades genom handritning och digitaliserades i efterhand. Samtliga sektioner redovisas i rapporten och alla handritningar digitaliserades, förutom två som endast omfattade ett 0,6 meter lång liggande trä A6 samt ett liggande trä A7, dessa redovisas på en av planerna över området. Daterande fynd i form av keramik tillvaratogs, rostiga föremål i form av spikar tillvaratogs inte. Fynden registrerades och en fyndtabell upprättades. Digitala bilder togs. Höjden mättes in manuellt med hjälp av ett avvägningssinstrument.

Tillägg

Bredare schakt

Under arbetets gång beslutades det att den nya spillvattenledningen skulle läggas ner intill den äldre befintliga ledningen. Ett av schakten (schakt 5) blev därför bredare än det befintliga ledningsschaktet och togs delvis upp i orörda intakta kulturlager. Det medförde att arbetet tog längre tid än beräknat. Detta blev ett tillägg till den arkeologiska undersökningen (mejl och telefonsamtal till Länsstyrelsen 2019-11-11). Arkeolog övervakade schaktningen.

Schakt för växthus, kabel, stenlagd yta och dränering

Länsstyrelsen beslutade med stöd av 3 kap. 14 § Kulturmiljölagen (1988:950) att lämna tillstånd till markåtgärder inom byggnadsminnet Västerås komministergård, Västerås kommun (Lst dnr 432-2786-2020, daterad 2020-05-18). Schaktning för ett växthus och kabel blev ett tillägg till den arkeologiska undersökningen (schakt 13–14) (mejl från uppdragsgivaren till Länsstyrelsen 2020-05-28). I tillägget ingick även att schakta en yta där en stenläggning skulle anläggas. Vidare schaktades för dränering och för en uteplats intill ett befintligt medeltida stenhus som benämns källaren i rapporten (schakt 11–12).

Schakt för parkering

Schakt för parkering (tillägg daterat 2019-10-25, schakt 9). Arkeolog övervakade schaktningen.

Schakt för elledning

En elledning byttes ut från Komministergården i riktning österut till en befintlig mur intill tomtgränsen där ett nytt elskåp sattes upp (schakt 6–7) (mejl till Länsstyrelsen 2019-11-28). Schakten följde till delar ett äldre ledningsschakt. Arkeolog övervakade schaktningen.

Dokumentation av syllstenar i Komministergården

Komministergårdens mangårdsbyggnad renoverades invändigt och man bröt upp golvet i ett av rummen. Med hjälp av sugbil sögs isoleringen under golvet bort och det framkom en syllstensrad. Västerås pastorat kontaktade KM och i samråd med Länsstyrelsen beslutades att syllstenarna skulle dokumenteras (schakt 10) (telefonsamtal till Länsstyrelsen 2020-01-15). Efter dokumentationen fick syllstensraden ligga kvar och ett nytt golv lades i rummet.

Ägandet av tomten

Fastighetsingenjör Fredrik Lindblom, som var Västerås pastorats fastighetsavdelnings projektansvarige, framförde muntligen den 3 juni 2020 att det var av intresse att inom ramen för rapporten undersöka ägandet av området där underökningen gjordes. Följande frågeställning formulerades: Vilka har ägt de undersökta tomterna?

Undersökningsresultat

Undersökningen gjordes på tomtmark (figur 4) som på 1688 års karta utgjorde två olika tomter (figur 3 och 5). Under medeltiden omfattade området tre tomter. Idag utgör området en sammanhängande yta, men de omfattar tre tomter. Väster om gårdsplanen låg tidigare en gata, Lilla Kyrkogatan, som sträckte sig fram till en stiglucka, en överbyggd ingång, som avgränsat domkyrkans kyrkogård från området utanför (figur 6). Stigluckan symboliserade och utgjorde övergången mellan det världsliga och det kyrkliga som var ett kyrkligt fridsområde. I samband med att Västerås stadshotell byggdes och invigdes



Figur 4. Undersökningsområdet i kvarteret Proban med Komministergården. Foto från nordöst.



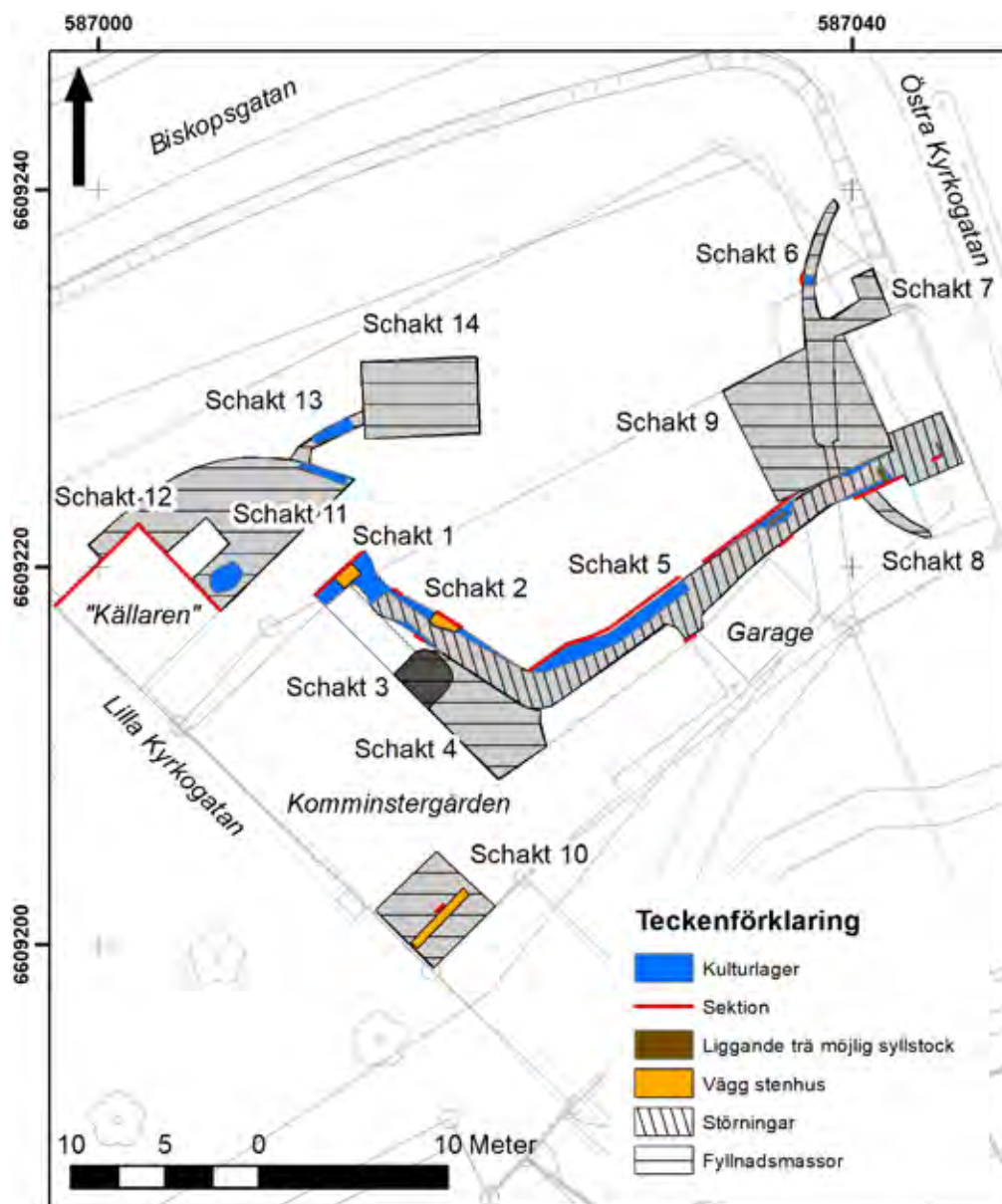
Figur 5. Kvarteret Proban där undersökningen gjordes sett från väster. Området där undersökningen gjordes omfattade tre olika tomter 1688, men idag är de en sammanhängande yta. Öppningen mellan de två husen visar läget för en tomträns. Tegelryggnaden till vänster är en medeltida källare och låg på den mellersta tomten. Komministergårdens mangårdsbyggnad ses till höger och den låg på den södra tomten. Parallellt med husens utsida gick Lilla Kyrkogatan.



Figur 6. Lilla Kyrkogatan fanns tidigare väster om undersökningområdet och den ledde fram till en stiglucka som var en ingång och gräns mellan det världsliga och domkyrkans kyrkogård. Öppningen mellan husen till höger representerar läget för en tomträns. Lilla Kyrkogatan är inte i funktion eftersom Västerås stadshotell är byggt över gatan längre söderut. Foto från sydväst.

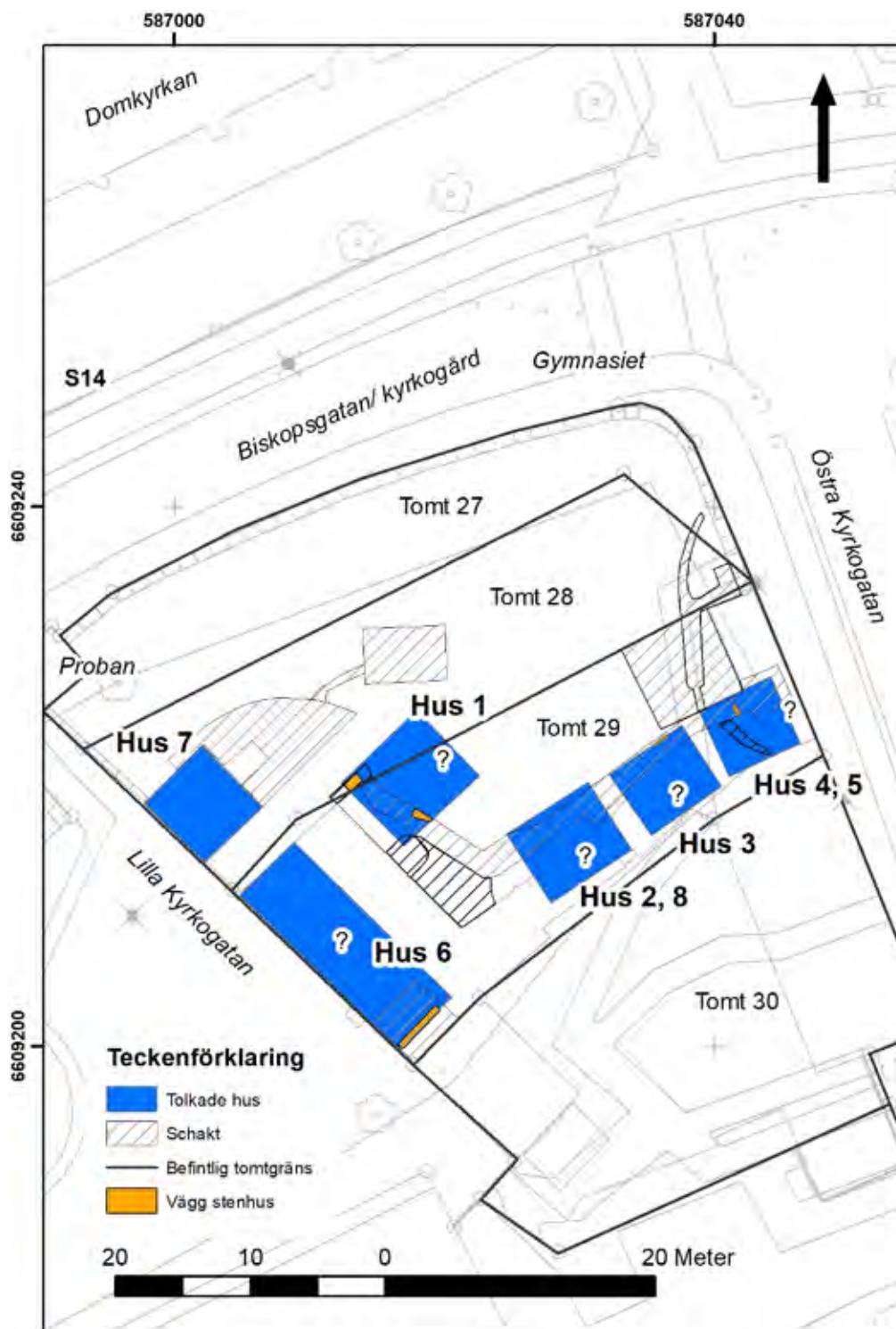
1907 upphörde Lilla Kyrkogatan att ha funktion som gata eftersom hotellbyggnaden lades över gatans sträckning. Fjorton schakt togs upp. På figur 7 ses ytor där det fanns bevarade kulturlager och där de var bortschaktade samt var det fanns påförda massor. Bilaga 1 är en schakttabell. En anläggningstabell finns i bilaga 2. Undersökningsresultaten redovisas schaktvis i nummerordning. Kulturlagret var som mest 2 meter tjockt och uppmättes i schakt 5 vid sektion 10.

Lämningar av åtta hus påträffades (figur 9). Ett av dessa är en befintlig medeltida byggnad benämnd Källaren, hus 7. I figur 8 ses en tolkning av husens utbredningar. Hus 1:s östra del är en tolkning. Anmärkningsvärt är att detta hus korsar den befintliga tomtgränsen. Endast mindre delar av hus 2, 3 och 8 påträffades i schakt 5 och husens södra, västra och östra delar är tolkningar. Läget och riktningen för de norra väggarna i dessa hus baserar sig på syllstocken A4 och lergolvet A5 i hus 3 (figur 26 och 32). Delar av hus 4 och 5 framkom i schakt 5 och husets utbredning är en tolkning, östväggen antas ha sträckt sig fram till det liggande träet A6 (figur 32), men det är en osäker tolkning. Träet A6:s riktning indikerar dock att ett hus kan ha legat parallellt med Östra Kyrkogatan.



Figur 7. Undersökningsområdet med schakt 1–14. Bevarade kulturlager och sektioner är markerade. Störningar, det vill säga bortschaktade kulturlager, och fyllnadsmassor i schakten är markerade. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:750.

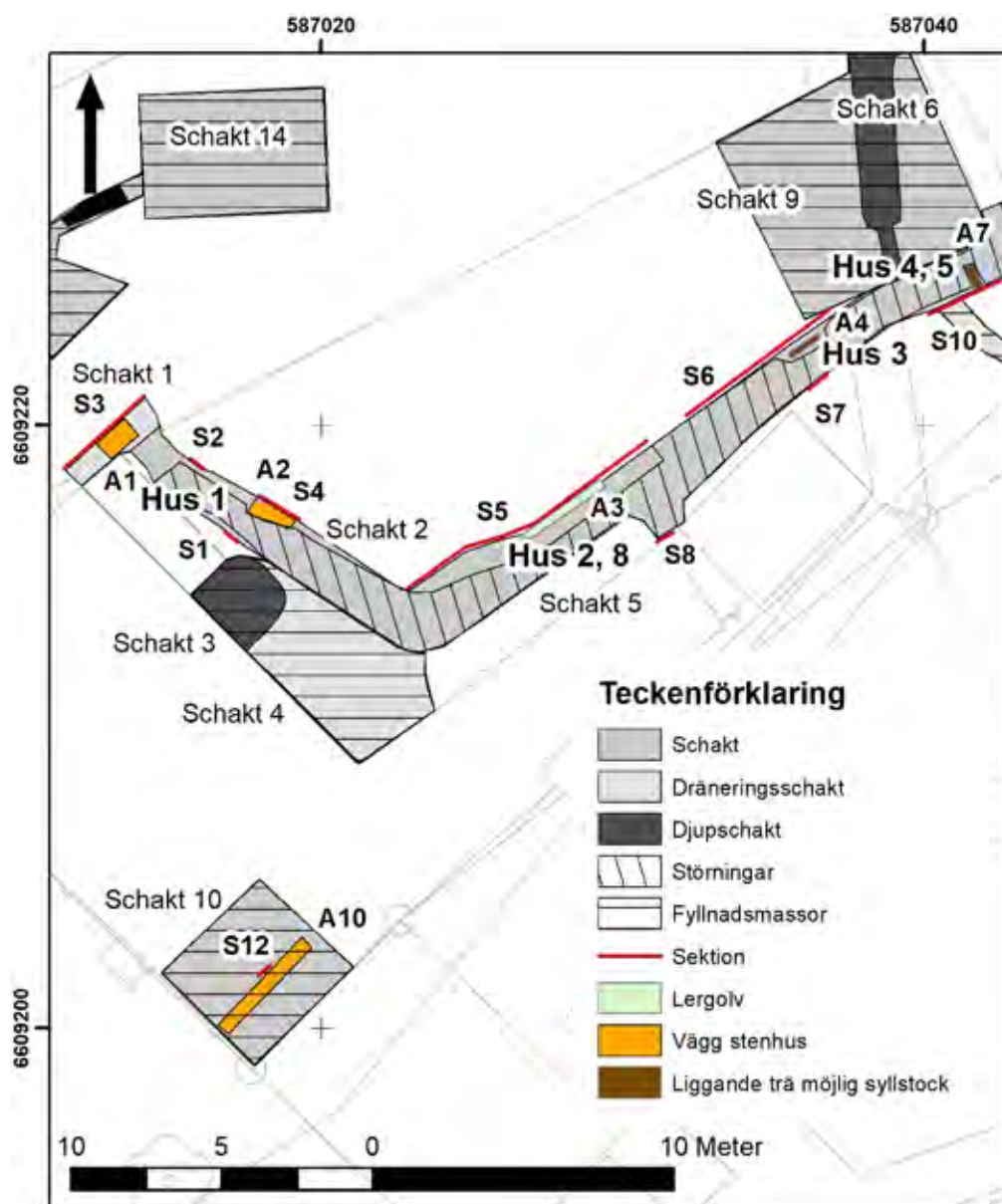
Endast delar av den södra väggen av hus 6 påträffades och husets östvägg antas ha legat i linje med två källarrum som finns under markplan i Komministergården. Huset antas ha haft samma sträckning norrut som den befintliga mangårdsbyggnaden i Komministergården, men en annan möjlighet är att där, intill Lilla Kyrkogatan, har funnits mer än en byggnad.



Figur 8. Vid undersökningen framkom lämningar av åtta hus. Här ses tolkade lägen för dessa. Hus 1 var ett stenhus. Hus 2–5 och 8 var fragmentariska och påträffades i schakt 5. Hus 6 var en föregångare till Komministergården. Hus 7 är en befintlig källare/ tegelhus. Tomt 27 var Vårfru prebende/ Skolstugugården, tomt 28 var Sankt Eriks prebende/ Hagagården, tomt 29 var Maria Magdalena prebende/ Skrikegården och tomt 30 var Helga Kors prebende/ Märten Knutssons gård. Samtliga gårdar var alltså prebendegårdar under medeltiden. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:500.

Hus	Schakt	Sektion	Kommentar
1	1-2	1-4	Stenhus A1 och A2. Brann 1714.
2	5	5, lager 10	Lergolv A3.
3	5	6, i plan intill lager 22	Syllstock A4 och lergolv A5.
4	5	10, vid lager 25	Liggande trä A7, sannolikt mellanvägg, eller möjligen syllstock.
5	3	10, lager 9	Lergolv A8.
6	10	12	Syllstensrad, i Komministergården.
7	11-12	13-14	Befintlig byggnad källare/tegelhus.
8	5	5, lager 27-29	Fragmentariska rester av ett hus.

Figur 9. Sammanställning över påträffade hus.



Figur 10. Undersökningsområdets västra del med schakt 1-5 och 10. Sektionernas lägen är markerade med bokstaven S och en siffra. Anläggningarnas lägen är markerade med bokstaven A och en siffra. A1 och A2 var rester av ett stenhus. I schakt 5 framkom medeltida bebyggelse lämningar. I Komministergården framkom delar av en vägg till ett hus som var föregångare till den befintliga byggnaden. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:250.

Schakt 1–2. Hus 1, stenhus och 1714 års brand

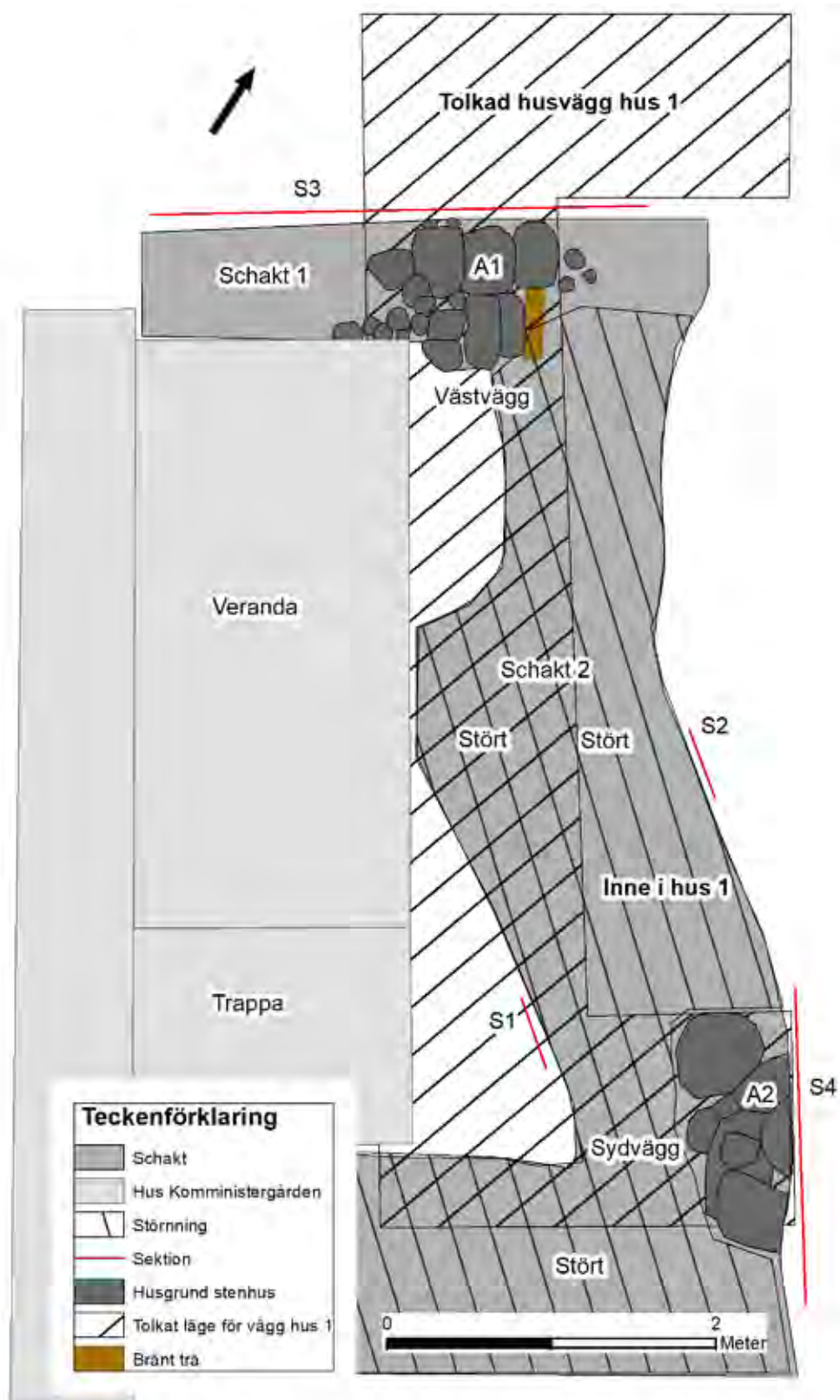
Schakt 1 (figur 10) togs upp till ett djup av 0,7–1,4 meter norr om Komministergårdens mangårdsbyggnads veranda för dränering. Vid verandan fanns en störning för en spilledning på ett djup av cirka 1,5 meter. Kulturlager var bevarade i den östra schaktväggen. Schakt 2 togs upp till ett djup av 1,5 meter på den östra sidan av mangårdsbyggnaden för en ny spilledning (figur 10). Där framkom lämningar av ett stenhus, hus 1. I figur 8 ses en tolkad utbredning av huset. Delar av grunden till stenhusets västra vägg, A1, undersöktes i schakt 1 (figur 10–13). I schakt 2 undersöktes delar av den södra väggen, A2. Huset överlagrades av ett brandlager och sannolikt brann detta ner i samband den stora branden som drabbade Västerås 1714 (Olsson 1985:105a; Albinsson 2020).



Figur 11. Norr om verandan framkom lämningar av en västv ägg, A1, tillhörande ett stenhus, hus 1 (figur 10). I bakgrunden ses en gång mellan de befintliga husen. Gången representerar läget för en medeltida och nutida tomtgräns som gick till höger om, det vill säga norr om, schaktet där stenhuset påträffades. Foto från nordöst.



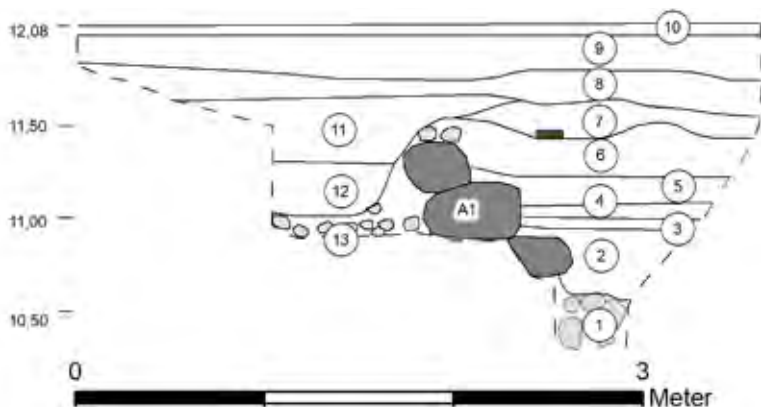
Figur 12. Närbild på västv äggen A1, hus 1 (figur 10). Foto från sydöst.



Figur 13. Plan som visar anläggning A1, som utgjorde delar av västväggen, samt A2, sydväggen i ett stenhus, hus 1 (figur 10). Intill anläggningarna upprättades sektion 1–4 och schakt 1–4. På planen ses en tolkad utbredning av huset inom schaktet. Huset brann ner 1714. Skala 1:40.

Sektion 3. Stenhusets västra vägg

En sektion 3 (figur 10, 13 och 14) upprättades över schakt 1:s norra vägg och där ses en genomskärning av stenhusets, hus 1:s, västra vägg, A1. Lager 2 var beige sand som hade funktion som golv, det hade också dränerande funktion. Lager 1 var ett dränerande lager stenar under golvet i huset. Lager 4 bestod av svart kol och sot med inslag av orange bränd sand och bedöms vara rester av ett bränt torvtak som tillhört huset. Lager 5–7 representerar raseringslager från stenhuset som har deponerats inom husets utbredning.



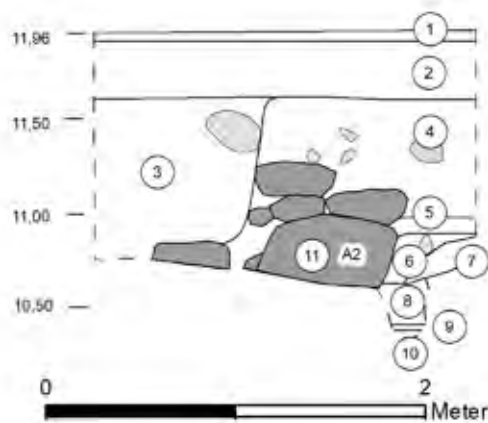
Figur 14. Sektion 3 sedd från söder (figur 10 och 13). Sektionen är upprättad genom vägg A1, som var den västra väggen i hus 1, representerad av grå stenar, A1. Lager 2 var ett dränerande golvlager i huset. Lager 4 var ett bränt torvtak. I lager 12 påträffades en del av en kritpipa. Huset brann 1714. Stenarna i lager 13 representerar en stenlagd yta utanför huset. Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Stenar, 0,08–0,14 meter stora, som har haft dränerande funktion under golvet i huset.
- 2) Beige sand. Golvnivå i huset.
- 3) Brun sand, lera och enstaka tegelfisör.
- 4) Svart kol och sot. Inslag av orange bränd sand som bedöms vara rester av ett bränt torvtak. Brandlager från 1714 års brand.
- 5) Lera, sand, sot, tegelfisör och bränd orange sand. Horisont av kalkbruk i toppen av lagret. Raseringslager till hus 1.
- 6) Brun lera och sand med inslag av tegelfisör.
- 7) Tegelkross, kalk, kalkbruksbitar, kol och sot. Liggande trä. Raseringslager från huset.
- 8) Brun lerblandad jord med inslag av tegelfisör.
- 9) Brun sand.
- 10) Grus. Grusgång, befintlig marknivå.
- 11) Grå sandig silt med tegelkross och stänk av kalk och kol.
- 12) Vitgrå sand med kalkbruk, tegelkross och stenar. Del av en kritpipa (F5) och delar av två skålar (F3–4) påträffades i lagret.
- 13) Sand, runda naturstenar och tegelkross. Del av en skål (F6) påträffades i lagret. Fyndet dateras till 1600–1700-tal. Stenarna representerar en stenlagd yta utanför huset.

Sektion 4. Stenhusets södra vägg

Sektion 4 upprättades genom hus 1:s södra vägg (figur 10, 13 och 15) och visar delar av husets grund. Lager 6–8 har tillkommit utanför stenhuset i samband med att det byggdes. Lager 5 med en +höjd på cirka 11 meter över havet representerar marknivån utanför huset. Lager 3 har påförts i samband med, eller efter, att huset har brunnit. Lager 9–10 var ett brandlager från äldre bebyggelse som har brunnit på platsen innan stenhuset uppfördes. Lager 1–4 var påförda lager.



Figur 15. Sektion 4 sedd från väster (figur 10 och 13). Här ses grå stenar, lager 11, A2, som var delar av den södra väggen i bus 1. Lager 5 representerar marknivån utanför buset. Lager 8–10 var rester efter ett brandlager tillhörande ett bus som var äldre än stenbuset. I lager 3 påträffades en del av en kritpipa. Steril undergrund nåddes inte. Ritning Oskar Spjuth. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

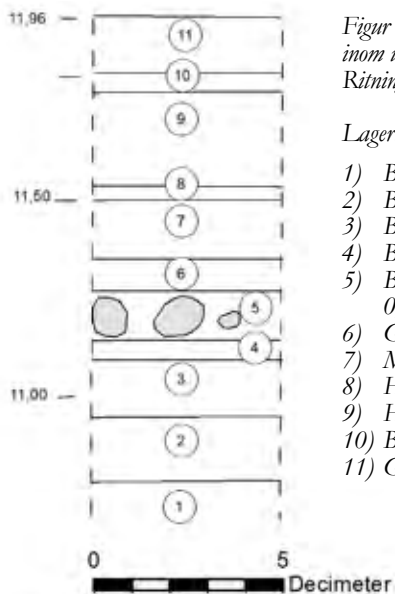
- 1) Grus. Befintlig grusgång.
- 2) Grå sand. Bärlager med 3–4 olika skikt sand.
- 3) Svartgrå sand med enstaka stenar och svartgrå eldpåverkad tegelkross. Fyllnadsmassor inom busets utbredning. I lagret påträffades en del av en kritpipa (F7).
- 4) Svartgrå sand med rikligt med tegelkross och kalkbruk.
- 5) Ljusgrå sand och små stenar, 0,02–0,04 meter stora. Lagret representerar marknivån utanför buset.
- 6) Svartgrå siltig sand med kalkbruk och tegelkross, rikligt med kalkbruk intill grundstenarna.
- 7) Brun sand.
- 8) Svartgrå lerig sand med inslag av kol och tegelkross.
- 9) Orange silt, del av bränt torvtak? Äldre än stenbuset.
- 10) Svart fint material. Del av bränt torvtak? Äldre än stenbuset.
- 11) Stenar, delar av grund till stenbuset bus 1.



Figur 16. Stenar som tillhör delar av den södra muren, A2, i bus 1 (figur 10 och 13). I förgrunden ses en avloppsledning som byttes ut. Foto av Oskar Spjuth från sydväst.

Sektion 1–2. Lager inom stenhuset

Inom utbredningen av stenhuset dokumenterades två sektioner. Sektion 1 (figur 10, 13 och 17) är sedd från öster. Lager 1–3 har påförts inom utbredningen av det raserade stenhuset. I lager 5 ses stenar, A5, som kan vara rester av en stenlagd gårdsplan.

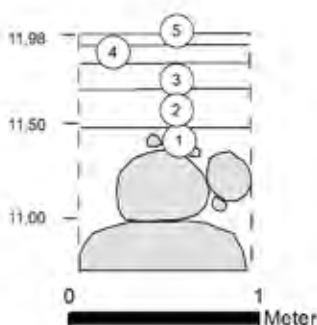


Figur 17. Sektion 1 sedd från öster (figur 10 och 13). Sektionen upprättades inom utbredningen av stenhuset (figur 13). Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:20.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Brun lera, jord, kalkbruksbitar och enstaka tegelflisor.
- 2) Brun lera och jord samt stora brända kalkbruksbitar och tegelflisor.
- 3) Brun lera och jord med stort inslag av tegelflisor och tegelbitar.
- 4) Brun lera och jord med stort inslag av kalkbruksbitar.
- 5) Brungrå lera med enstaka kalkbruksbitar. Flera stenar, A14, cirka 0,08–0,12 meter stora. Kan vara rester av en stenlagd gårdsplan.
- 6) Grå lera med stort inslag av kalkbruksbitar.
- 7) Mörkbrun lera och jord med inslag av stora tegelflisor.
- 8) Horisont av krossat tegel.
- 9) Horisont av kol och sot.
- 10) Brun sand.
- 11) Grus. Grusad befintlig marknivå.

I sektion 2 (figur 10 och 18) ses ett raseringslager, lager 1, med stenar som kommer från det raserade stenhuset. De andra lagren har påförts senare. I lager 1, som var fyllningsmassor i huset, påträffades del av en kritpipa (F1) som är från 1700-talet. I lager 2 påträffades en skärva från ett kärl av fajans (F2) som preliminärt dateras till 1700-talet.



Figur 18. Sektion 2 sedd från väster (figur 10 och 13). I nedre delen av sektionen ses stenar som är rasmassor från stenhuset. I lager 1 påträffades en del av en kritpipa. Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Brun lerblandad jord med stort inslag av brända kalkbruksbitar, tegelflisor, små bitar av tegelstenar och stora stenar. Rasmassor från stenhuset. Del av en kritpipa påträffades i lagret (F1).
- 2) Brun lerblandad jord med inslag av stenar och tegelflisor. I lagret påträffades en del fajans (F2) som daterar lagret till 1700-talet eller senare.
- 3) Brun sand.
- 4) Grå sand.
- 5) Grus. Grusad yta.

Schakt 3. Inga kulturlager

Schaktet togs upp intill den befintliga Komministergårdens mangårdsbyggnad (figur 10). Schaktet var upp till 2 meter djupt och där fanns påförda massor. Grunden bestod av kantiga kallmurade stenar med luft emellan. Den befintliga ytterväggen bedöms ha funnits på platsen från 1700-talet, men vid den tiden brukade man bygga murar lagda i kalkbruk. Med tanke på murens karaktär så är det troligt att den har byggts om senare (figur 19). Inga kulturlager framkom i schaktet.



Figur 19. Delar av grunden tillhörande Komministergårdens mangårdsbyggnad (figur 10). Foto från öster.

Schakt 4. Inga kulturlager

Schaktet togs upp till ett djup av 0,8 meter för dränering. Där framkom endast påförda massor (figur 10).

Schakt 5. Hus 2–5 och 8

Schaktet togs upp i sydväst–nordöstlig riktning för en ny spilledning (figur 10). Kulturlager med en tjocklek av upp till 2 meter framkom i den norra och den södra schaktväggen. Lämningar av flera olika hus framkom i sektion och i plan, i schaktets botten framkom huslämningar. Delar av hus 2, 3, 4 och 5 undersöktes. Sex sektioner, sektion 5–9, och planer upprättades (figur 10 och 20–31).



Figur 20. Översikt som visar västra delen av schakt 5. Den nya spilledningen lades ner bredvid de befintliga ledningarna. I bakgrunden ses Komministergårdens mangårdsbyggnad. Foto från öster.



Figur 21. Arbetsbild, sektionsritning i schakt 5. Under november månad 2019 kom snön. Foto av Oskar Spjuth från sydväst.



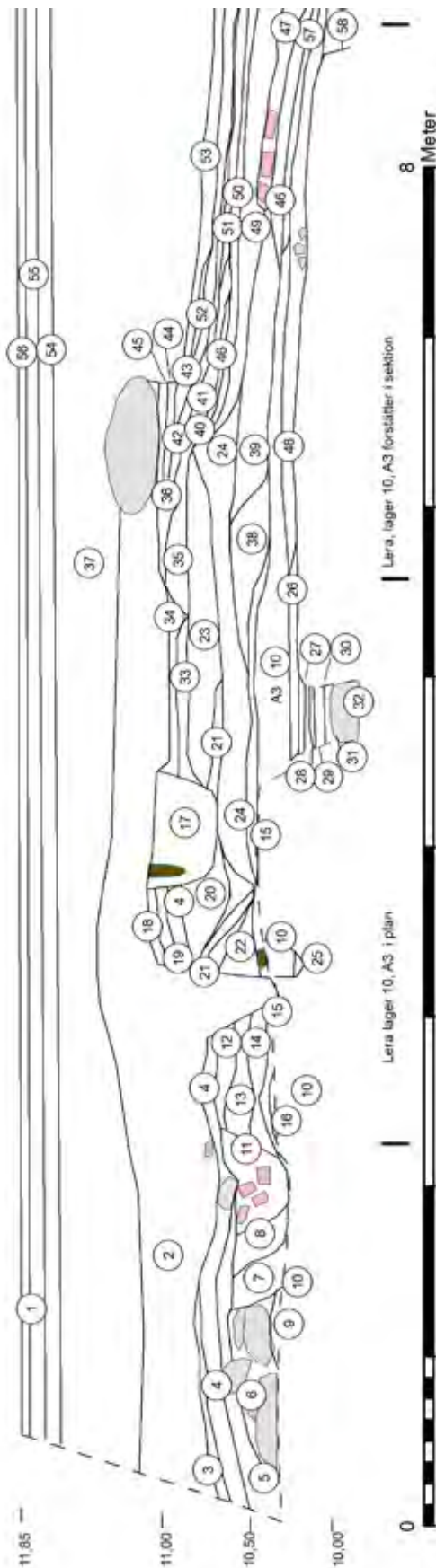
Figur 22. Schakt 5:s östra del. Foto från väster.

Sektion 5. Lager, hus 2 och 8 samt brandlager

Några av de undre dokumenterade lagren i sektion 5 (figur 10 och 23) bedöms vara golvlager. Lager 29 var ett golvlager i hus 8. På detta lager fanns liggande trä, lager 28, och på det aska, lager 27. Ovanpå detta fanns ett avsatt lager, lager 26, i vilket det påträffades en skärva äldre rödgods (F8) som dateras till perioden cirka 1250–1350. Där ovan fanns lera, lager 10, som bedöms vara ett lergolv i ett hus, hus 2. Delar av detta lergolv framkom även fragmentariskt bevarat i schaktets botten (figur 24) och visar på ett husläge. I schaktet fanns inga lager bevarade ovanpå leran på grund av att det tidigare schaktats för ledningar på platsen.

I sektionen, ovanpå lergolvet lager 10 (figur 23), fanns olika lager, men lagerföljden är svårtolkad och en möjlighet är att husen i de yngre skedena har legat strax söder om där sektionen upprättades, det vill säga i schaktet och söder därom. I den södra schaktväggen mitt emot sektionen fanns inga kulturlager bevarade.

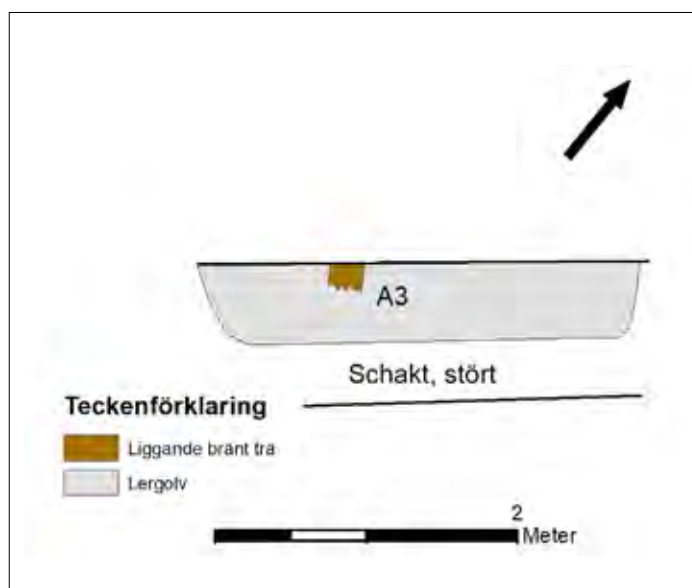
Av sektionen framgår att gården har drabbats av flera olika bränder och lager 12, 14, 18, 20, 23, 35, 39, 41 och 53 bedöms vara brandlager och dessutom bestod lager 24 av torr röd siltig sand, krossat tegel och tegelbitar, även detta lager kan ha tillkommit vid en brand.



Figur 23. Sektion 5 sedd från söder. Sektionen visar kulturlager och bebyggelse-lämningar. I figur 22 ses sektionens läge. I lager 26 påträffades en skärva äldre rödgods från cirka 1250–1350. Lager 10 var ett lergoh, hus 2, som även framkom i plan (figur 24). Bebyggelsen på gården har drabbats av flera bränder och lager 12, 14, 18, 20, 23, 24, 35, 39, 41 och 53 var brandlager. Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros och Oskar Spjuth. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

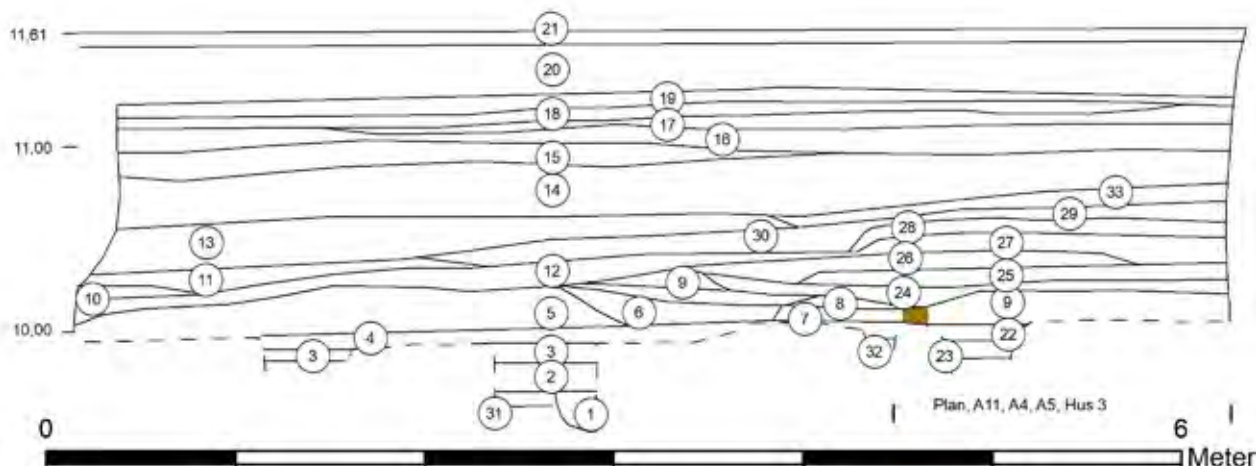
- 1) Brun sand och grus.
- 2) Gråbrun sand med grus, små stenar, kalkbruk, kol och tegelkross. Omrörda och omdeponerade kulturlager.
- 3) Svart fet sotig sand med kolbitar och tegelfnas.
- 4) Kalkbruk med tegelsplitter. Raseringslager.
- 5) Gråbrun sand med kol, kalkbruk och tegelstänk.
- 6) Brun sand intill stenar.
- 7) Grå heterogen sand.
- 8) Ljusbrun sand.
- 9) Heterogent lager, grå sand med kol, kalkbruk och tegelkross.
- 10) Gulgrå lera. Lergoh, A3, hus 2, även i plan (figur 24).
- 11) Gråsvart heterogen sand med rikligt med kalk, stenar och tegel. Nedgrävning.
- 12) Brun och orange fin silt med gråsvarta stråk. Omrört bränt torvtak.
- 13) Heterogen sand med tegelflisor och kalk.
- 14) Gråorange sand. Bränt torvtak.
- 15) Lins av kol.
- 16) Brun humös silt.
- 17) Svart heterogen sand med tegelkross, kalkbruk och kol. Nedgrävning med stör/stolpe.
- 18) Orange sand. Torvtak.
- 19) Brungrå heterogen sand, kol och tegel.
- 20) Grå fin sand. Torvtak?
- 21) Kollager.
- 22) Grå sand, tegel och kol, troligtvis samma som lager 14.
- 23) Rödbrun/orange bränd sand med grå fläckar. Bränt torvtak.
- 24) Torr röd siltig sand. Krossat tegel och tegelbitar.
- 25) Humös brun silt.
- 26) Brun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor. Fynd av del av ett kärl av äldre rödgods (F8).
- 27) Vitgrå aska. Hus 8.
- 28) Bränt trä. Hus 8.
- 29) Grå lera, lergoh. Hus 8.
- 30) Grå lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor.
- 31) Grå lera.
- 32) Sten.
- 33) Flammig brun lera, jord, sot och kol.
- 34) Gråbrun flammig lera, sand och tegelflisor.
- 35) Rödbrun bränd sand, sot, kol och bränd lera.
- 36) Brun sand och lera.
- 37) Omrört lager, sand, lera, tegel och stenar. Fynd av skal av yngre rödgods (F9).
- 38) Mörkbrun lera blandad med kulturjord.
- 39) Orange bränd sand med inslag av kol, sot och lera. Brandlager.
- 40) Svart kol och sot.
- 41) Mörkröd bränd sand. Brandlager, bränt torvtak.
- 42) Grå lera. Golv?
- 43) Brun lera.
- 44) Grå lera.
- 45) Svart kol och sot.
- 46) Skörbrända stenar. Möjlig eldstad.
- 47) Tegelstensbitar med lera emellan.
- 48) Mörkbrunt förmultnat organiskt material.
- 49) Mörkbrunt flammigt lager lera, brända lerklumpar och kalkbruk.
- 50) Vitt kalkbruk.
- 51) Mörkbrun lerblandad kulturjord.
- 52) Grå lera.
- 53) Kol, sot och bränd orange sand. Brandlager till hus.
- 54) Mörkbrun sand, lera, tegel. Påfört lager.
- 55) Grus.
- 56) Grus.
- 57) Brun flammig lera.
- 58) Brun kulturjordsblandad lera med kalkbruksbitar.



Figur 24. Här ses ett fragmentariskt bevarat lergolv, A3, som framkom i schaktets botten. Lergolvet är lager 10 i sektion 5 (figur 10 och 23). Skala 1:50.

Sektion 6. Lager, hus 3 i plan och ^{14}C -datering från 1200-talet

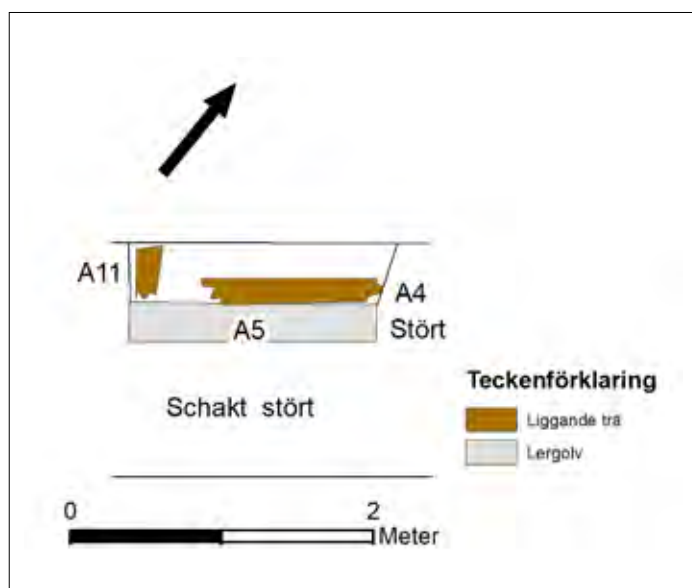
Sektion 6 (figur 10 och 25) upprättades öster om sektion 5 och i den ses olika lager. Tolkningen görs att det inte har stått något hus just där sektionen upprättades. I schaktets botten, vid sektionens östra del, framkom delar av ett lergolv, A5, och liggande trä, A4 (figur 26), som tolkas vara del av en syllstock i hus 3. Lergolvet var samtida med lager 22 i sektionen. Den bebyggelse som har funnits på platsen har alltså legat söder om där sektionen upprättades, nära tomtgränsen som låg söderut. Från det äldsta avsatta lagret, lager 1, som var en grop i undergrunden togs ett ^{14}C -prov, prov 2. Provet gav datering till 1220–1279 (kal. 2 sigma) (figur 46, bilaga 4). I lager 14 påträffade en kritpipa som indikerar att lagret är från 1600- eller 1700-talet.



Figur 25. Sektion 6 sedd från söder. I sektionen ses kulturlager och bebyggelse lämningar. I schaktet framkom ett lergolv, A5, och en möjlig syllstock A4, som var samtida med lager 22 i sektionen. I sektionen är platsen där planen (figur 26) upprättades markerad. Från lager 1 insamlades ett ¹⁴C-prov, prov 2. Provet gav datering till 1220–1279 (kal. 2. sigma) (figur 46, bilaga 4). I lager 14 påträffade en kritpipa som indikerar att lagret är från 1600- eller 1700-talet. Steril undergrund nåddes. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

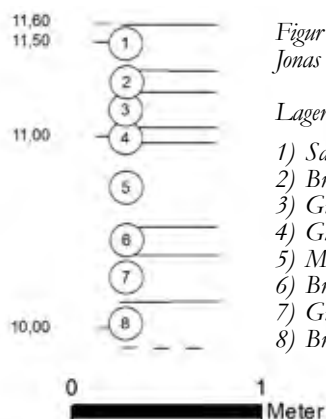
- 1) Grå kulturjordsblandad lera med inslag av djurben och trärester. Grop i undergrunden. Ett ¹⁴C-prov, prov 2, insamlades från detta lager. Provet gav datering till 1220–1279 (kal. 2 sigma) (figur 46, bilaga 4).
- 2) Stenar, 0,02–0,04 meter stora. Troligtvis påförda i hårdgörande eller dränerande syfte.
- 3) Grå kulturjordsblandad lera med inslag av stenar och tegelflisor.
- 4) Brunt förmultnat organiskt material.
- 5) Rödbrunt hårt bränt krossat tegel, kol, sot och rödbrun bränd sand. Brandlager. Lagret var eventuellt påfört från ett hus som brunnit och som har stått intill. Inget golvlagert under lagret.
- 6) Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor.
- 7) Brunsvart lerblandad kulturjord med stort inslag av kol och sot.
- 8) Gråvit lera.
- 9) Brun lera. Påfört lager, yngre än syllstocken A4 och lergolvet A5 som undersöktes i plan intill.
- 10) Brun lera.
- 11) Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegel, kol och sot.
- 12) Mörkbrun lera med inslag av tegelflisor.
- 13) Grå lera blandad med jord och tegelflisor.
- 14) Mörkbrun lera blandad med kulturjord, tegelflisor och kalkbruksbitar. Fynd av del av gryta av yngre rödgods (F10) och kritpipa (F11) i lagret.
- 15) Gråbrunt kalkbruk. Har möjligtvis tillkommit då det befintliga huset söder om schaktet byggdes.
- 16) Mörkbrun lera med inslag av tegel och små stenar.
- 17) Grus.
- 18) Mörk brun lera.
- 19) Grus.
- 20) Sand.
- 21) Grus.
- 22) Grå flammig lera med inslag av tegelflisor. Plan med lera, A5, och möjlig syllstock, A4, samtida med lagret.
- 23) Brunt förmultnat organiskt material.
- 24) Brun lera med inslag av sot.
- 25) Brun sand och stenar, cirka 0,08–0,1 meter stora.
- 26) Svart kol, sot blandat med lera.
- 27) Grå flammig sandblandad lera.
- 28) Sand.
- 29) Mörkbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor och små stenar.
- 30) Mörkbrun lera med stort inslag av kol och tegelflisor.
- 31) Blå lera. Steril undergrund.
- 32) Brun lera med inslag av små stenar.
- 33) Brun lera, sot, bränd lera och kalkbruk.



Figur 26. I schakt 5 framkom ett lergolv, A5, och liggande trä, A4, som bedöms vare en möjlig syllstock i hus 3. Träet A11 har haft oklar funktion. Anläggningarna är samtida med lager 22 i sektion 5 (figur 10 och 25). Skala 1:50.

Sektion 7–8. Påförda lager från senare tid

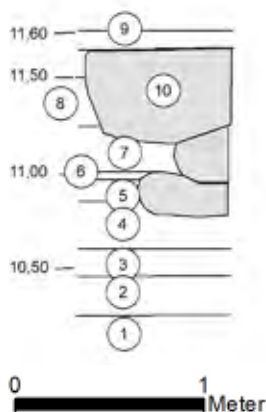
Två sektioner, sektion 7 (figur 10 och 27) och 8 (figur 10 och 28), upprättades över lagren i den södra schaktväggen. Lagerbilden såg helt annorlunda ut i den schaktväggen i jämförelse med i den norra schaktväggen där det fanns medeltida kulturlager (sektion 5–6, figur 23 och 25). I schaktväggen där sektion 7–8 upprättades fanns endast påförda lager. Troligtvis har de medeltida och lagren från 1600–1700-tal schaktats bort i samband med att de befintliga husen söder om schaktet uppfördes och därefter har dessa lager påförts. Inga fynd påträffades i sektion 7–8.



Figur 27. Sektion 7 sedd från norr (figur 10). Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Sand. Påfört lager.
- 2) Brun sand med inslag av tegelflisor. Påfört lager.
- 3) Grus. Påfört lager.
- 4) Gul sand. Påfört lager.
- 5) Mörkebrun lera blandad med sand, stenar, tegelflisor och kalkbruksbitar. Påfört lager.
- 6) Brun sand. Påfört lager.
- 7) Grus. Påfört lager.
- 8) Brun lera med inslag av tegel och stenar. Påfört lager.



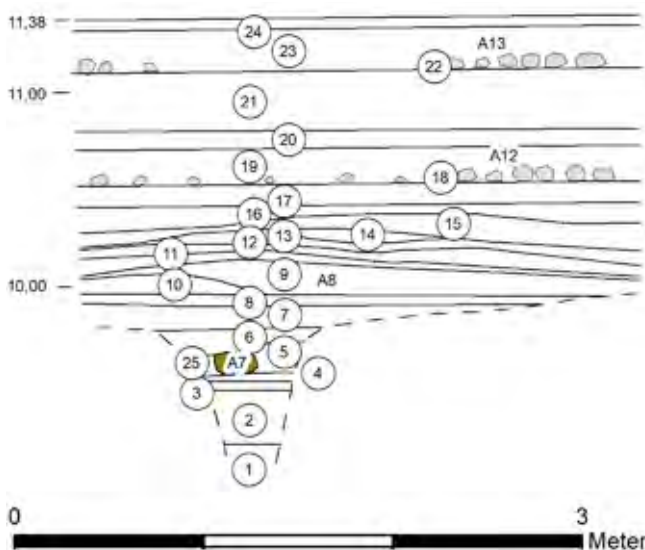
Figur 28. Sektion 8 sedd från norr (figur 10). Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Sandig morän. Påfört lager.
- 2) Sandig lera. Påfört lager.
- 3) Grå lera. Påfört lager.
- 4) Brun lera blandad med tegelflisor och stenar. Påfört lager.
- 5) Grå lera. Påfört lager.
- 6) Svart sot och kol.
- 7) Brun lera med inslag av tegelflisor. Påfört lager.
- 8) Sand och grus. Påfört lager.
- 9) Grus.
- 10) Grund till befintlig byggnad, även stenarna under tillhör samma grund.

Sektion 10. Medeltida hus 4–5 och stenlagda ytor

I den södra schaktväggen, i schaktets östra del, framkom medeltida kulturlager med bebyggelselämningar och sektion 10 (figur 10 och 29) upprättades där. Kulturlagret hade en tjocklek av 2 meter. Lager 5 och 25 var rester av ett medeltida stampat lergolv, hus 4, och på detta fanns ett avsatt lager, lager 6. Lager 12–13 var brandlager som överlagrade lämningarna. I sektionen och schaktet framkom liggande trä, A7 (figur 10), med lera på båda sidorna. Träet representerar troligtvis en mellanvägg i ett hus, eller möjligen en syllstock i en vägg. Träet låg i ett lager som motsvarade lager 5 i sektionen (figur 29).



Figur 29. Sektion 10 sedd från norr (figur 10). I sektionen ses kulturlager och bebyggelse rester, bland annat A7. Steril undergrund nåddes. Vidare ses två stenlagda ytor, A12–13. Kulturlagret hade en tjocklek av 2 meter. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Blågrå steril undergrund.
- 2) Brun lera med stänk av kol.
- 3) Svart sot.
- 4) Brunt förmultnat organiskt material.
- 5) Blågrå lera med inslag av brun jord. Lergolv. Liggande trä, A7, intill sektionen. Hus 4.
- 6) Mörkbrun lerblandad kulturjord.
- 7) Brunröd bränd orange sand, sot och kolbitar. Bränt torvtak.
- 8) Brunt grus och sand. Dränerande lager.
- 9) Gråvit lera. Lergolv, A8, fanns även i den norra schaktväggen. Hus 5.
- 10) Flammig gråvit lera med inslag av bränd sand, kol och sot.
- 11) Brun lera med inslag av kulturjord.
- 12) Svart kol och sot. Brandlager i hus.
- 13) Rödbrun bränd sand. Bränt torvtak.
- 14) Rödbrunt bränt krossat tegel.
- 15) Flammig brun och grå lera. Påfört lager. Inte golv.
- 16) Brun sand och jord.
- 17) Grå sand och stenar. Sättsand.
- 18) Stenar. Stenlagd gårdsplan, A12.
- 19) Flammig sand, sot, kol och tegelflisor.
- 20) Mörkbrun lera blandad med kulturjord med inslag av tegel.
- 21) Brun sandblandad jord med inslag av stenar och tegelflisor.
- 22) Stenlagd yta. 1900-tal? A13.
- 23) Hårt packat grus.
- 24) Grus.
- 25) Blågrå lera, liknar leran i lager 5. Vid lagret fanns liggande ändträ. Hus 4.

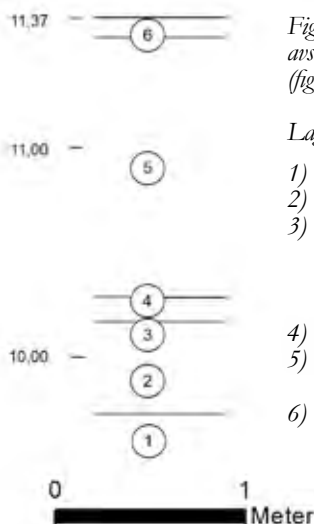
Längre upp i lagerföljden ses lager 9 som var ett lergolv, hus 5, och på detta fanns ett avsatt lager, lager 10. Lager 12 var ett brandlager som överlagrade husresterna. I lager 22 fanns en stenlagd yta, A13, som låg relativt nära den befintliga marknivån och därför bedöms den eventuellt kunna vara från 1900-talet. I lager 22 ses en äldre stenlagd yta, A12. Inga fynd påträffades i sektionen och därför är dateringen av de övre lagren oklar. De understa lagren bedöms vara från 1200-talet i likhet med dem i sektion 6 och 9.

Sektion 9. Lager och ¹⁴C-datering från 1200-talet

I schakt 5:s östra del, under porten in till gården (figur 30 och 32), fanns bevarade kulturlager på en liten yta och en sektion, sektion 9 (figur 31), upprättades där. I plan fanns liggande trä, A6, med oklar funktion (figur 32). Riktningen på träet är betydelsefullt eftersom det ligger parallellt med Östra Kyrkogatan och möjligheten finns att träet representerar läget för en husvägg. Ett ¹⁴C-prov, prov 1, insamlades från det äldsta avsatta kulturlagret och gav datering till 1263–1384 (kal. 2 sigma) (figur 46, bilaga 4). Steril undergrund låg på ett djup av 2,1 meter under befintlig marknivå.



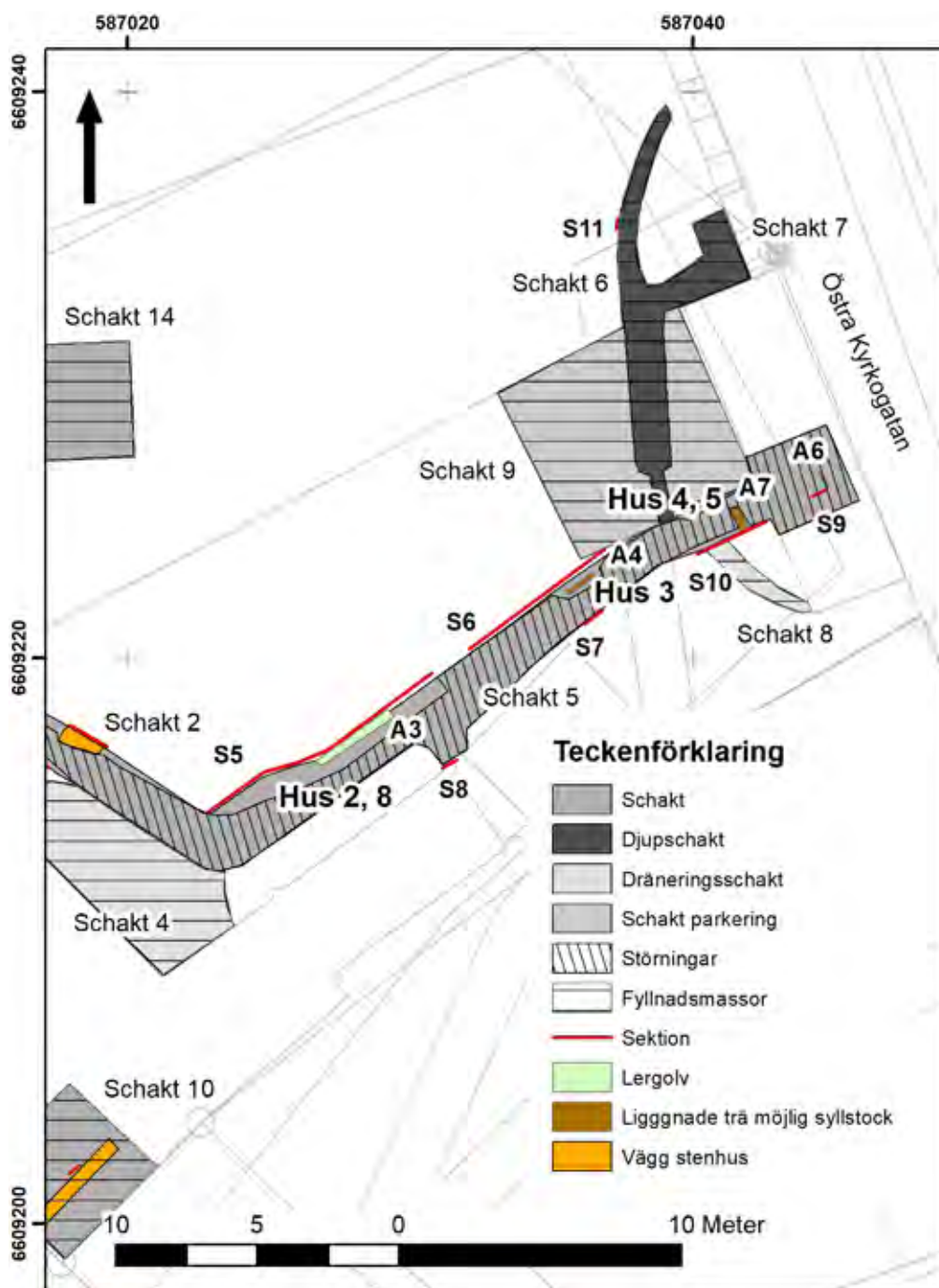
Figur 30. Schakt 5 var upp till 2,9 meter djupt och sträckte sig fram till dörröppningen invid Östra Kyrkogatan. I botten nedanför öppningen framkom kulturlager. Ett ¹⁴C-prov, prov 1, insamlades från det äldsta avsatta kulturlagret och gav datering till 1263–1384 (kal. 2 sigma) Foto från öster.



Figur 31. Sektion 9 sedd från norr. Ett ¹⁴C-prov, prov 1, insamlades från det äldsta avsatta kulturlagret, lager 3. Provet gav datering till 1263–1384 (kal. 2 sigma) (figur 46, bilaga 4). Steril undergrund nåddes. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Blågrå lera, steril undergrund.
- 2) Brun lera med inslag av keol och sot. Äldre markhorisont.
- 3) Mörkbrun lerblandad kulturjord med mycket sort inslag av träflisor, förmultnat organiskt material och ben. Träflisorna har troligtvis tillkommit vid busbyggnation. Inget tegel i lagret. Liggande trä i detta lager. Ett ¹⁴C-prov, prov 1, insamlades från detta lager. Provet gav datering till 1263–1384 (kal. 2 sigma).
- 4) Mörk brun flammig, lerblandad kulturjord, lerklumpar och träflisor.
- 5) Sand. Den befintliga byggnaden vid Östra Kyrkogatan har någon gång fått en ny grund gjuten av betong. Lagret var fyllning intill grunden.
- 6) Grus. Grusad gång.



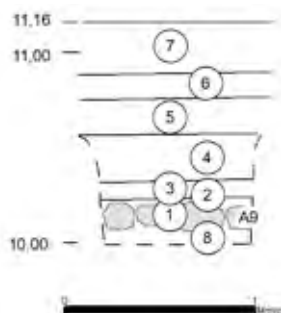
Figur 32. Undersökningsområdets östra del med schakt 5–10. Sektionernas lägen är markerade med bokstaven S och en siffra. Anläggningarnas lägen är markerade med bokstaven A och en siffra. Hus 2–5 och 8 är markerade. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:250.

Schakt 6. Stenlagd gårdsplan

Schaktet togs upp från schakt 5 i nordöstlig riktning med anledning av att en ny elledning skulle läggas ner (figur 32–33). Endast påförda massor fanns i schaktet som var 0,6 meter djupt. På en punkt grävdes en grop för hand för att klarlägga lagerföljden och en sektion, sektion 11, upprättades. Där dokumenterades stenar, lager 1, som utgjorde delar av en stenlagd gårdsplan på tomten (figur 34). Rudbeckianska gymnasiet låg fram till 1800-talet mitt i korsningen Biskopsgatan-Östra Kyrkogatan och sträckte sig in på tomtmarken intill, schaktet berörde dock inte den byggnaden. Biskopsgatan, som ligger norr om tomten, lades ut först 1941. Markytan vid schakt 6 låg betydligt lägre i jämförelse med de övriga schakten. Inga fynd påträffades på den stenlagda ytan, men den bedöms kunna vara från 1600-talet och samtida med Rudbeckianska gymnasiet.



Figur 33. Schakt 6 togs upp i nordöstlig riktning mot korsningen Östra Kyrkogatan-Biskopsgatan där Sveriges äldsta gymnasium tidigare låg. Delar av gymnasietytan har sträckt sig in på tomtmarken. Foto från sydväst.



Figur 34. Sektion 11 sedd från söder. Lager 1 representerar en stenlagd yta, A9, på gården nära Rudbeckianska gymnasiet. Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Stenar. Stenlagd yta, A9, på gården nära Rudbeckianska gymnasiet.
- 2) Krossade små tegelbitar och kalkbruksbitar. Troligtvis rasmassor från Rudbeckianska gymnasiet.
- 3) Brun kulturjordsblandad lera med inslag av tegelflisor.
- 4) Grus, sand, lera och stenar. Påfört lager.
- 5) Mörkebrun kulturjordsblandad lera med inslag av tegelflisor.
- 6) Mörkebrun sand.
- 7) Lera och jord. Gräs i toppen på lagret.
- 8) Brun sand. Sättsand.

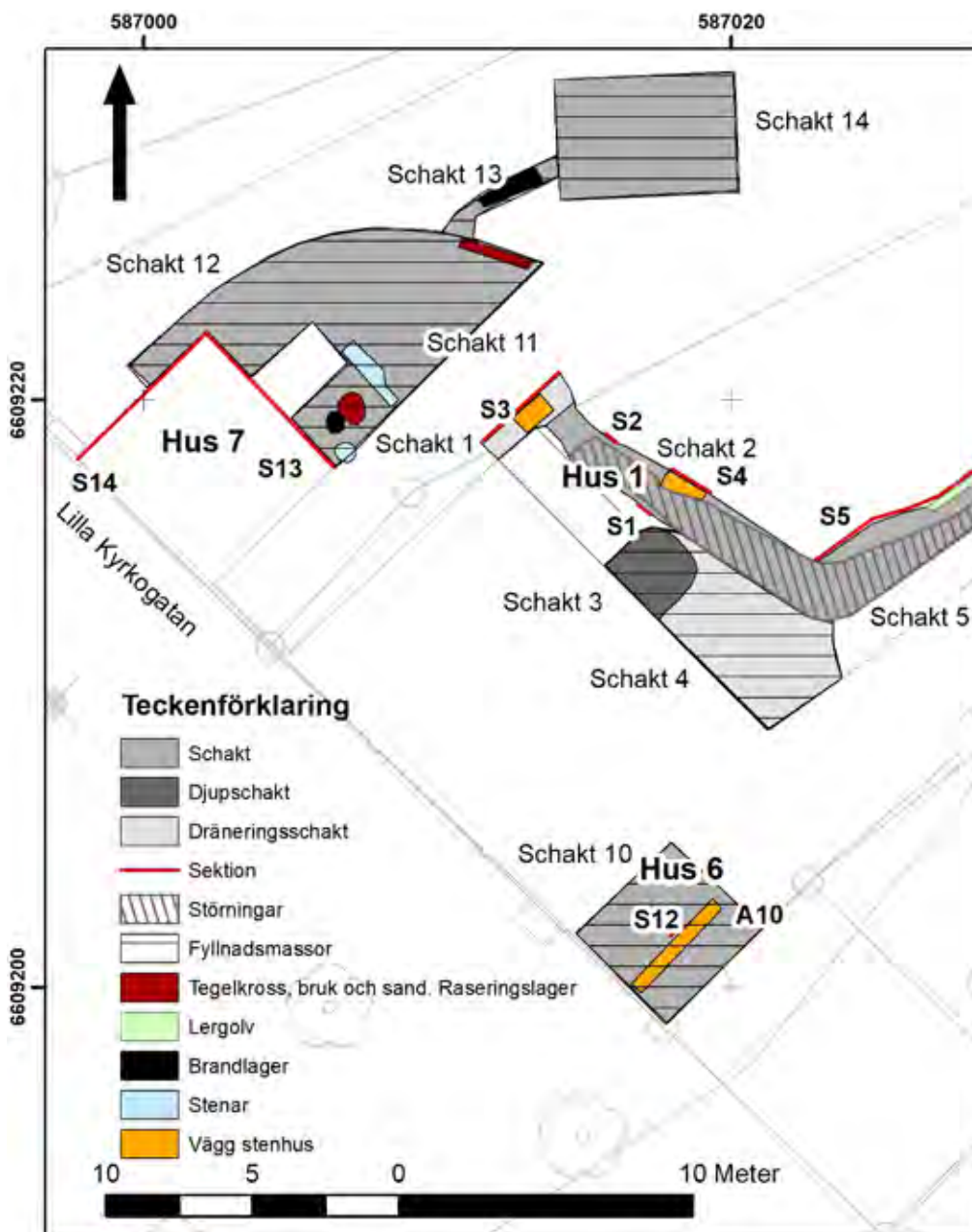
Schakt 7–9. Inga kulturlager

Schakt 7 togs upp till ett djup av 0,9 meter med anledning av att en elledning skulle läggas ner och ett elskåp skulle sättas upp. Schakt 8 togs upp till ett djup av 0,8 meter för dränering. Schakt 9 togs upp till ett djup av 0,4 meter för att en parkeringsplats skulle anläggas. I schakten framkom endast påförda massor (figur 32).

Schakt 10. Komministergården och 1714 års brand

Schaktet togs upp inne i Komministergården. Under det befintliga golvet i rummet i byggnadens sydvästra del framkom delar av en syllstensrad, A10 (figur 35–39), som bedöms utgöra delar den sydöstra ytterväggen i ett hus, hus 6. Några av syllstenarna var eldpåverkade och huset brann sannolikt ner vid stadsbranden 1714.

I Komministergårdens källarplan finns två källarum under golvet (figur 40), de har ursprungligen varit ett rum, med ett tunnvalv, som fanns samtidigt med syllstensraden A10, hus 6. Intill syllstensraden påträffades en bit taktegel som var eldpåverkat (F12). Takteglet indikerar att byggnaden har haft ett tegeltak. En plan (figur 37) och en sektion

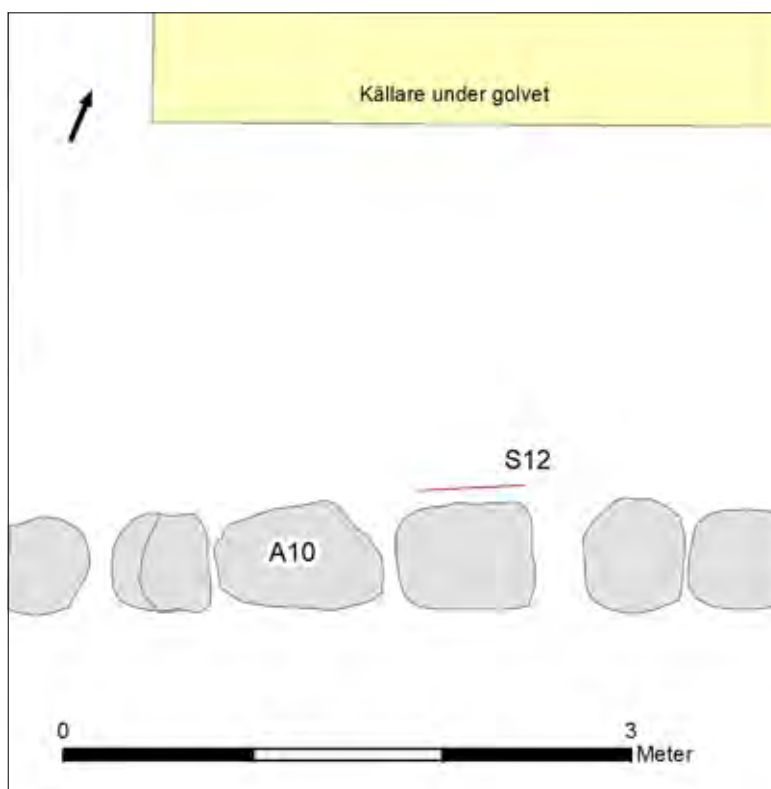


Figur 35. Undersökningsområdets västra del med schakt 10–12. Sektionernas lägen är markerade med bokstaven S och en siffra. Anläggningarnas lägen är markerade med bokstaven A och en siffra. Sektion 13–14 upprättades över delar av väggar tillhörande den befintliga källaren/ tegelhuset, hus 7. Schakt 10 togs upp inne i Komministergården och där framkom delar av en busvägg, A10, hus 6. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:250.

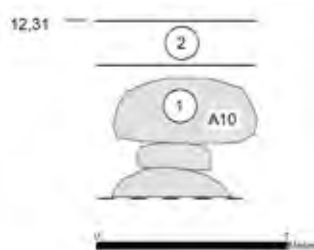
(figur 38) upprättades. Syllstensraden är alltså rester av en byggnad som var föregångare till den befintliga Komministergården som uppfördes på 1700-talet (figur 35 och 39). Den befintliga Komministergården byggdes efter branden 1714 och i samband med detta indelades sannolikt källaren i två rum och fick nya valv i form av de kryssvalv som finns idag. Syllstensraden fick ligga kvar och ett nytt golv lades i rummet.



Figur 36. En syllstensrad framkom under golvet i Komministergården (figur 35 och 37). Syllstenarna, A10, var lämningar från en byggnad som brann 1714. De liggande bjälkarna är underlag till det befintliga golvet. Foto från nordöst.



Figur 37. Under golvet i Komministergårdens sydvästra del påträffades syllstenar, A10, från en äldre byggnad (figur 35 och 39). Flera av syllstenarna var eldpåverkade och hade drabbats av 1714 års brand. På ritningen ses också läget för södra delen av källarrummet som finns under markplan. Det röda strecket visar var sektion 12 (figur 38) upprättades. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

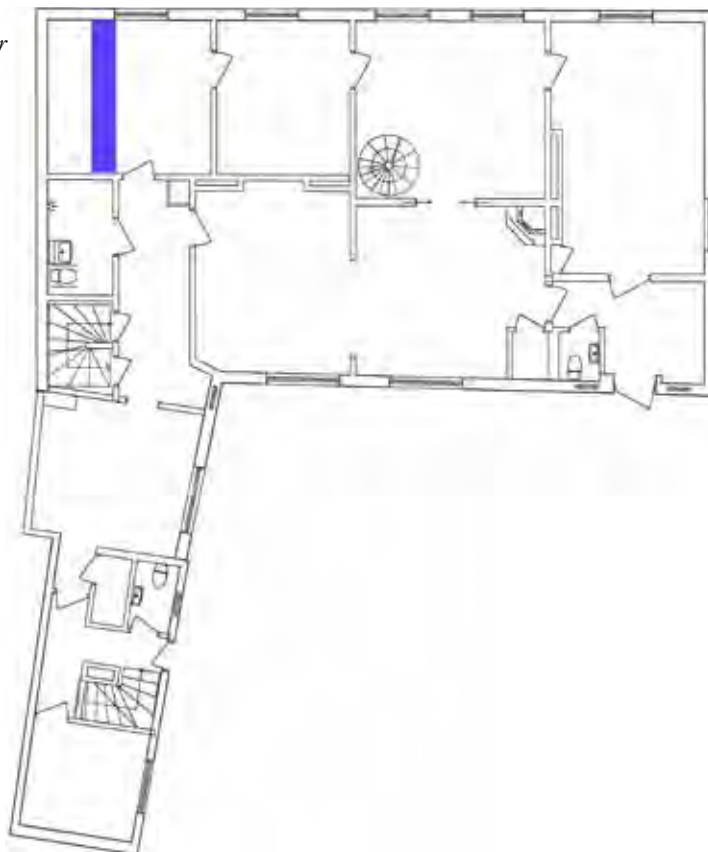


Figur 38. Sektion 12 sedd från nordväst (figur 35). Syllstenar, A10, hus 6. På sidan av syllstenarna fanns träspån som sögs bort med hjälp av en av en sugbil. Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.

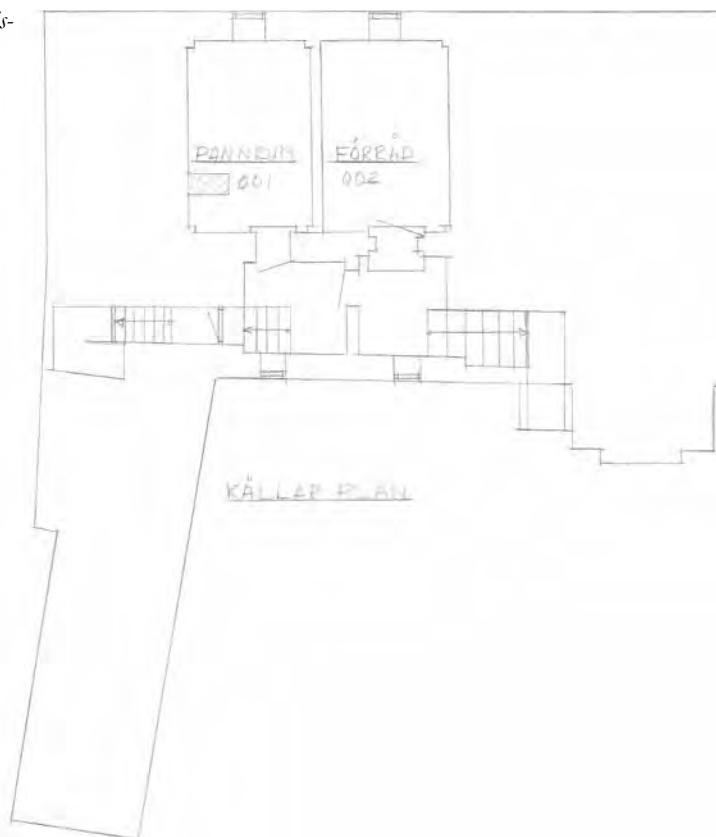
Lagerbeskrivningar:

- 1) Syllstenar, A10, tillhörande hus 6.
- 2) Bjälke som bär golvet i nuvarande Komministergården.

Figur 39. Plan över Komministergården. Syllstensraden A10 är markerade med blått (figur 35 och 37). Ej skalenlig. Ritning Svenska kyrkan, Västerås.



Figur 40. Plan över Komministergården och de två medeltida källarrummen. Ej skalenlig. Ritning B. Rydell, Västerås kyrkliga samfällighet.



Schakt 11. Intill medeltida källarens östvägg

Schaktet togs upp till ett djup av 0,5 meter för en ny uteplats och det schaktades fram till en befintlig byggnad (figur 35 och 41) uppförd i tegel som benämns Källaren (Proban 6) i Bebyggelseregistret. Byggnaden är av medeltida ursprung, byggd av gråsten och tegel samt putsad och rödfärgad.

Delar av grunden till källaren schaktades fram. Upp till 0,8 meter av stenarna och tegelstenarna av väggen dokumenterades genom sektionsritning från framschaktad marknivå och upp till där gråstenarna gick över i tegelväggen (figur 35 och 42). I sektionen, sektion 13, dokumenterades även tegelväggens höjd upp till murkrönet. Där ovanpå vilar takstolen. Väggen har minst haft en höjd av 3 meter, men väggen fortsätter ner under schaktets botten där det finns en källarvåning. I väggen finns en trappa som leder ner till källarrummet. Väggen var 6,4 meter lång. Flera av grundstenarna var eldpåverkade och huset bedöms ha brunnit i samband med 1714 års brand. Tegelstenarna visar att delar av väggen har rasat, bland annat ovanför trappan, och murats upp i omgångar. Antagligen rasade partiet ovanför trappan vid branden.

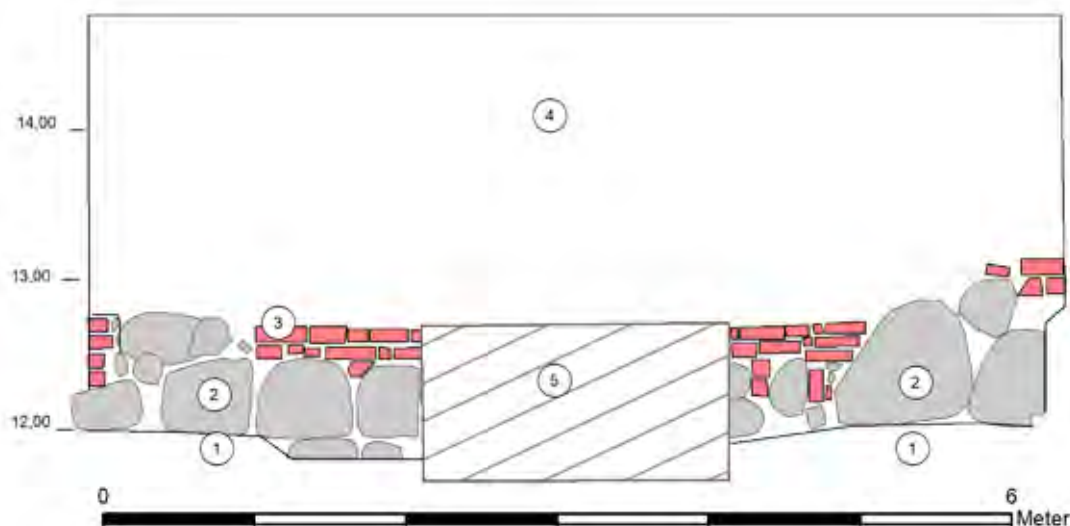
Sydöst om trappan fanns en samling av cirka sju stenar (figur 35) som låg lösa i jorden. Stenarna låg oregelbundet och troligtvis har de inte varit fundament till någon byggnad. Stenarna bedöms ha hamnat på platsen i samband med någon ombyggnation av källaren.



Figur 41. Delar av schakt 11 och den östra väggen i källaren/tegelhuset. Huset har en källarvåning. Delar av tegelväggen har sannolikt rasat i samband med branden 1714 och därefter har den reparerats i omgångar. Foto från öster.

Öster om källaren, i schakt 11:s botten på ett djup av cirka 0,4 meter, framkom delar av ett brandlager som bestod av orange bränd sand och kol (figur 35) som utgjorde ett bränt torvtak. Brandlagret fortsatte ner under den framschaktade nivån. Lagret kan ursprungligen ha varit del av ett torvtak som täckt källaren. Men vi kan inte utesluta att brandlagret kommer från ett hus som funnits på platsen intill källaren. Detta förefaller dock osannolikt, en grop grävdes nämligen för hand genom brandlagret och där under fanns endast kulturjord. I brandlagrets övre del påträffades delar av två skålar av yngre rödgods (F14–15). Ovanpå brandlagret påträffades en del av en kritpipa (F17) och del av ett fat (F16). Fynden var av 1700-talskaraktär. I schaktets botten framkom även ett lager med tegelkross, sand och sten som bedöms vara del av ett raseringslager (figur 35), detta lager fortsatte i plan under den framschaktade nivån.

I schaktmassorna, cirka 1 meter öster om källaren där sektion 13 upprättades, framkom taktegel med bokstaven ”Z” stämplat på klacken (F13). Ett tegeltak har antagligen täckt källaren under 1800-talet.



Figur 42. Sektion 13 sedd från öster. Här ses den östra väggen i källaren/tegelhuset. I sektioner ses läget för en trappa, lager 5, som leder ner till ett källarrum. Flera av grundstenarna var eldpåverkade och byggnaden har brunnit vid 1714 års brand. Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:50.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Gråbrun lera. Påfört lager.
- 2) Grundstenar. Eldpåverkade, från 1714 års brand.
- 3) Tegelhvägg.
- 4) Tegelhvägg. Tegelstenarna dokumenterades inte var för sig. Tegelhäggen visar att byggnaden har raserats och murats upp i omgångar.
- 5) Trappa ner till källaren.

Källarens rum och trappa

Källarbyggnaden är medeltida (figur 41). I källarrummet finns ett tunnvalv och det är sekundärt slaget, detta var uppenbart eftersom tegelstenarna i valvet hade annan färg och karaktär i jämförelse med tegelstenarna i rummets östra och västra väggar. Källaren har haft ett äldre valv som sannolikt raserades vid branden och då rasade troligtvis också delar av östväggen ovan mark. Efter branden har huset restaurerats och då slog man sannolikt det befintliga valvet. Valvets hjässa var synligt invändigt i golvnivån på markplan.

Det finns sex trappsteg ner till källaren. De fyra understa trappstenarna ner i källarrummet tillhör källarens äldst medeltida skepnad, de var nämligen mer slitna i jämförelse med de två översta trappstenarna. Förklaringen till att fler trappsteg har byggts är att marknivån har höjts. I muren på den södra sidan av trappan iakttogs att stenarna upp till det femte trappsteget var eldpåverkade och dessa stenar bedöms ha funnits då huset brann ner 1714. Därefter har det översta trappsteget lagts till följd av att markytan har höjts ytterligare.

I källarplanets västra vägg, som vätte mot Lilla Kyrkogatan, finns en mindre igensatt fönsteröppning, cirka 0,18–0,24 × 0,6 meter stor. Nederkanten på öppningen ligger ungefär 1,25 meter under nuvarande marknivå, det vill säga ungefär på nivån +10,75 meter. Det betyder att då källaren och fönstret byggdes så låg den utvändiga marknivån öster om huset under denna nivå. Det kan jämföras med att golvet och stenläggningen, utanför hus 1, ungefär låg på höjden +10,96 (figur 14). Hus 1 har troligtvis uppförts då källaren har stått en längre tid.

Vi vet inte om källaren har haft två våningar ovan marken med en övervåning i trä, men det är möjligt, och i så fall kan det ha funnits en trappa upp till en svalgång på övervåningen på den norra sidan. Under medeltiden nådde man övervåningar i hus genom utvändiga trappor.

Schakt 12. Intill medeltida källarens nordvägg

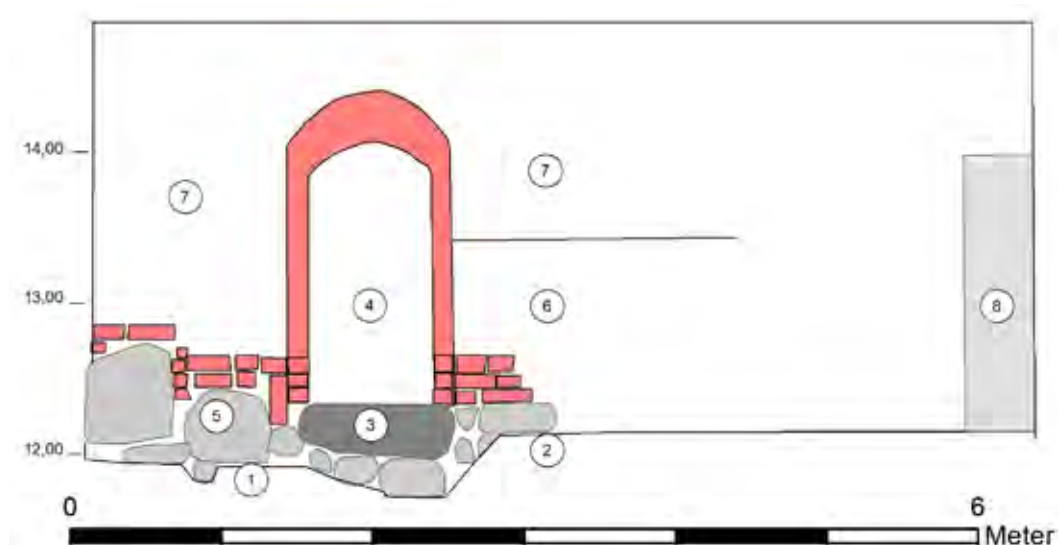
Schaktet togs upp till ett djup av 0,3 meter på den norra sidan av källaren/tegelhuset för anläggande av en grusad yta att gå på. Delar av grundläggningen och delar av trappstenen till huset framkom i schaktet. En plan (figur 35 och 43) och en sektion, sektion 14 (figur 44–45), upprättades. Vissa grundstenar i väggen var eldpåverkade av 1714 års brand. Intill ingången dokumenterades omkring 0,8 meter av grundstenarna från marknivån. I sektionen dokumenterades väggen som minst har haft en höjd av 3 meter upp till murkrönet och väggen fortsätter ner under marken. Väggen hade en längd av 6,2 meter. Längs i väster finns en anslutande mur som avgränsar tomten från marken utanför där Lilla Kyrkogatan har gått. I väggen fanns en dörröppning med en bredd på cirka 0,82 meter och en höjd av cirka 1,72 meter (figur 44–45). Dörröppningen har en välvd över sida som är sekundärt byggd.



Figur 43. Plan över delar av källarens/tegelhusets norra vägg med ingången in i huset. Till höger om västväggen ligger tomten gräns och där gick Lilla Kyrkogatan. Ritning Jonas Ros. Skala 1:40.



Figur 44. Källarens/tegelhusets norra vägg och schakt 12. Till vänster ses trappan och där ovanför ser man att teglet har olika karakter, delar av väggen rasade sannolikt vid 1714 års brand och har därefter byggts om. Foto från nordöst.



Figur 45. Här ses sektion 14, den norra väggen i källaren/ tegelhuset. Flera av grundstenarna var eldpåverkade av 1714 års brand. Sektion sedd från norr. Steril undergrund nåddes inte. Ritning Jonas Ros. Skala 1:50.

Lagerbeskrivningar:

- 1) Gråbrun jord.
- 2) Gräsmatta.
- 3) Trappsten.
- 4) Dörröppning.
- 5) Grundstenar, eldpåverkade.
- 6) Eldpåverkad tegelhugg.
- 7) Tegelhugg, delvis ombyggd.
- 8) Mur, tomträns mot väster där Lilla Kyrkogatan låg.

Schakt 13. Brandlager från 1714 års brand

Schaktet togs upp för en elkabel (figur 35). I schaktets botten, på ett djup av 0,5 meter under befintlig marknivå, framkom ett lager med kol, sot och bränd sand. Detta var sannolikt toppen på ett brandlager.

Schakt 14. Inga kulturlager

Schaktet togs upp till ett djup av 0,5 meter för anläggande av ett växthus. Endast påförda massor framkom i schaktet (figur 35).

¹⁴C-dateringar

Två ¹⁴C-prov skickades in för datering. Det ena provet, prov 1, insamlades från sektion 9, lager 3, som var det äldsta avsatta lagret i schaktet nära Östra Kyrkogatan. Provet utgjorde en del av ett mellanfotsben från får/get. Provet dateras kalibrerat med två sigma till perioden 1263–1384 och inom det intervallet är det 81,8% sannolikhet att provet dateras till perioden 1263–1304 (figur 46, bilaga 4).

Prov	Lab nr	Sektion, lager	Ben, djurart	Datering BP	δ ¹⁵ N‰ AIR	C/N	Kal 1 sigma (68,2%) e Kr	Kal 2 sigma (95,4%) e Kr
1	Ua-64905	Sektion 9, lager 3	Mellanfotsben, får/get	702±28	4,4	3,2	1272–1294 (67,7%)	1263–1304 (81,8%) 1365–1384 (13,4%)
2	Ua-64906	Sektion 6, lager 1, grop i undergrunden	Stor gräsätare, rörben, kanske strålbena, troligtvis ko	770±28	7,3	3,2	1227–1231 (7,2%) 1245–1274 (59,8%)	1220–1279 (95,0%)

Figur 46. Sammanställning över ¹⁴C-proverna. Proven visar att de äldsta lagren dateras till 1200-talet.

Det andra provet, prov 2, insamlades från sektion 6, lager 1, som var en grop i undergrunden. En del av ett rörben från en stor gräsätare, troligtvis en ko, daterades. Provet dateras kalibrerat med två sigma till perioden 1220–1279 (95% sannolikhet). Kalibrerat med ett sigma dateras provet till perioden 1227–1274.

Fynd

Ett mindre fyndmaterial påträffades och totalt registrerades 17 fynd (figur 47, bilaga 3). Daterande fynd i form av keramik och kritpipor tillvaratogs. Några bitar taktegel tillvaratogs eftersom de är av intresse för tolkningen av bebyggelsen på platsen. Rostiga föremål, exempelvis spikar, tillvaratogs inte. Djurben tillvaratogs endast för ¹⁴C-analys.

Sakord	Material	Antal fragment	Vikt (g)	Antal fyndnr
Fat	Bränd lera	1	24	1
Gryta	Bränd lera	2	25	2
Skål	Bränd lera	7	146	6
Kärl	Bränd lera, proto-stengods	1	5,3	1
Kritpipa	Bränd lera	8	31	5
Taktegel	Bränd lera	3	845	2
Fajans	Bränd lera	–	3	1

Figur 47. Fynden som tillvaratogs och registrerades.

Totalt påträffades tio skärvor keramik av typen yngre rödgods, bland annat del av en gryta (F10) (figur 48) och delar av sju skålar (F3, F4, F6 och F15) (figur 48, 49 och 51). Två av skålarna hade handtag i form av hänklar, den ena en vågrät trindhänkel (F9) (figur 50), kärlet dateras troligtvis till 1700-talet, och den andra en bandhänkel (F14) (figur 50). Skålar av yngre rödgods dateras till 1600- och 1700-tal och senare. Delar av ett fat påträffades (F16) (figur 50). Flera av kärnen hade glasyr i form av piplera som var vanlig från och med 1600-talet.

Delar att ett kärl av äldre rödgods påträffades (F8) (figur 49). Skärvan är oglaserad. Det äldre rödgodset dateras till perioden cirka 1250–1350 (t.ex. Johansson 2012).



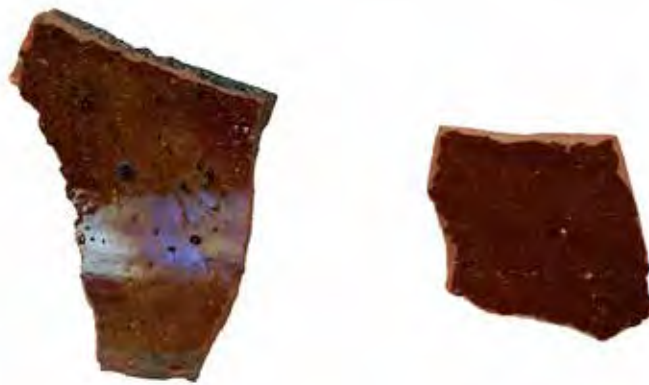
Figur 48. Till vänster ses del av en skål av yngre rödgods (F15). Till höger ses en kärva som är del av en gryta av yngre rödgods (F10). Skala 1:1.



Figur 49. Till vänster ses del av en skål av yngre rödgods (F3). Till höger ses del av ett kärl av äldre rödgods (F8). Skala 1:1.



Figur 50. Till vänster ses del av yngre rödgods med pipleredekor. Det är en mynningsbit till en skål med bandhänkel (F9). Uppe till höger ses del av ett fat av yngre rödgods med pipleredekor (F16). Nedtill ses delar av en skål av yngre rödgods med vågrät bandhänkel (F14). Skala 1:1.



Figur 51. Till vänster ses del av en skål av yngre rödgods (F6). Till höger ses del av en annan skål av yngre rödgods (F4). Skala 1:1.

Delar av några kritpipor påträffades (F1, F5, F7, F11 och F17). I figur 52 ses ett av dessa fynd (F17). Under 1600- och 1700-talet var rökande av tobak i kritpipor utbrett bland män och kvinnor. På apoteken fanns speciella rökrum och man trodde att rökning skyddade mot sjukdomar, bland annat mot pesten (De la Motte 1955).

Utanför källaren/tegelhuset, öster om sektion 13, påträffades delar av taktegel. Teglet bedöms vara delar av en takbeläggning som funnits på källaren. Två bitar taktegel påträffades med stämpeln "Z" på teglets klackar (F13) (figur 53). En intressant tolkningsmöjlighet är att bokstaven "Z" syftar på släkten Zimmerman, de ägde nämligen ett tegelbruk på Nordanby herrgård norr om Västerås. Zimmerman var en förmögen släkt i Västerås. Christian Zimmerman var apotekare i Västerås och i staden finns en gård benämnd Zimmermanska gården. År 1847 köpte Zimmerman Nordanby gård och anlade ett tegelbruk där (Bruno 1954:290; Alström 2010; Aroseken 2020; Helén Sjökvist, muntlig uppgift). År 1828 infördes en ny byggnadsordning med en ny brandordning i Västerås. Taxan för hus med brädtak och torvtak var avsevärt högre än för hus med tegeltak och genom en stadgeändring 1844 lyftes hus med torvtak ut ur försäkringsområdet. Det blev alltså en reglementering emot torvtak och för tegeltak och plåttak. Christian Zimmerman var vid den tiden den starke mannen i Västerås brandväsen (Olsson 1985a:157, 235). Det är möjligt att de funna takteglarna har tillverkats på hans tegelbruk. Reglerna mot torvtak och efterfrågan på tegeltak kan alltså ha medfört inkomster för Zimmerman.

I Komministergården framkom delar av en syllstensrad, A10, som utgjorde delar av en äldre byggnad som brann ner vid 1714 års brand. Intill syllstensraden påträffades en del bränt taktegel (figur 54). Sannolikt har huset som syllstensraden tillhörde haft ett tegeltak.



Figur 52. Delar av en kritpipa (F17). Skala 1:1.



Figur 53. Utanför källaren/tegelbuset, öster om sektion 13, påträffades två delar av taktegel med bokstaven "Z" stämplad på klackarna (F13). Under 1800-talet ägde Christian Zimmerman ett tegelbruk norr om Västerås. En intressant tolkningsmöjlighet är att teglet slagits i Zimmermans tegelbruk. Skala 1:2.

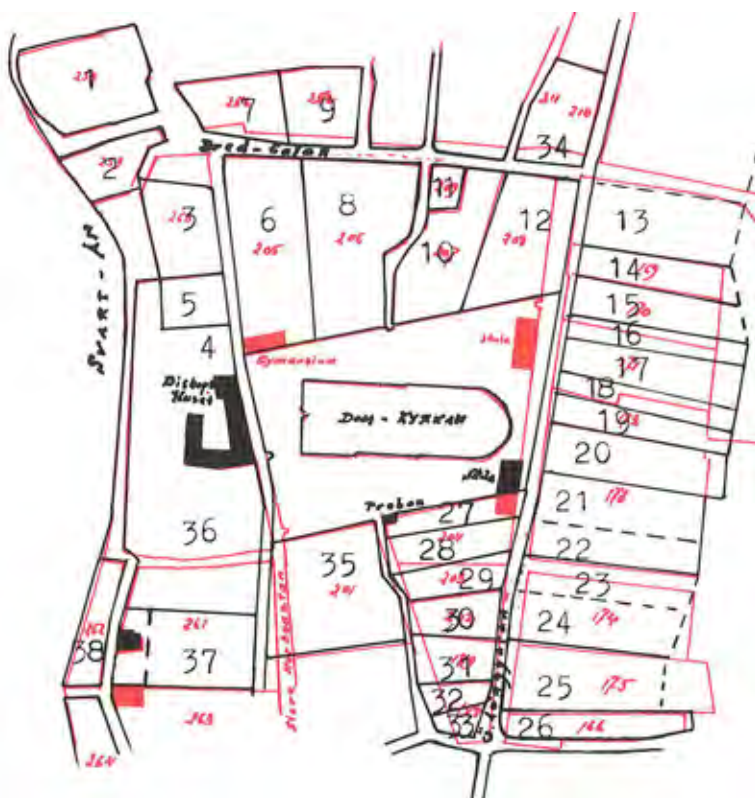


Figur 54. Intill syllstensraden A10 i Komministergården påträffades del av ett taktegel som var eldpåverkat (F12). Sannolikt bar takteglet legat på huset som drabbades av 1714 års brand. Skala 1:1.

Gårdarnas ägare

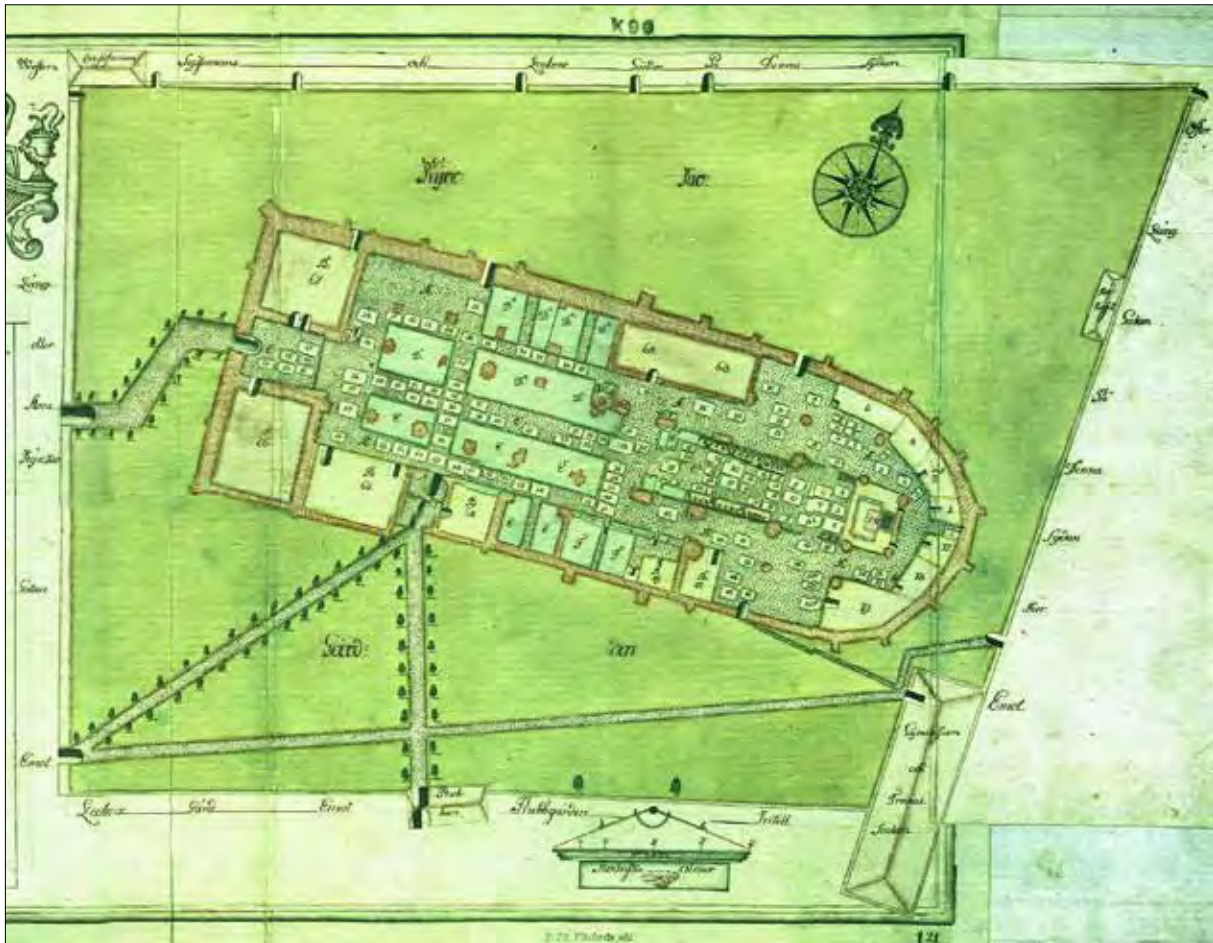
Frågeställningen var: Vilka har ägt de undersökta tomterna?

Sven Olsson har rekonstruerat de senmedeltida tomterna intill domkyrkan i Västerås och området benämns domstaden (figur 55), där bodde kyrkliga ämbetsmän (Olsson 1985a, 1985b; Ros 2019). Undersökningen gjordes på vad som idag utgör en sammanhängande yta. Men den omfattade ursprungligen tre olika tomter, tomt 27–29 (figur 55). På Jonas Carlstens karta över Västerås 1688 (figur 3) hade de två nordligaste tomterna slagits samman och han presenterade den gården som domkyrkans enskilda lektorsboställe, utan namn. Men i andra källor finns flera namn på den nordligaste gården som då omfattar tomt 27 och 28 – Skolstugugården, Skolmästargården, Prubbegården, Munktorpsgården, Rytternegården, Hagagården och Lector Logices gård (Olsson 1985a).



Figur 55. Sven Olssons rekonstruktion av de senmedeltida tomterna intill domkyrkan i Västerås, området benämns domstaden. De svarta linjerna motsvara 1617 års stadsplan och de röda linjerna 1688 års karta. Undersökningen gjordes på tomt 27–29 som ligger sydöst om domkyrkan. Tomt 27 var Vårfru prebende/Skolstugugården, tomt 28 var Sancte Eriks prebende/Hagagården och tomt 29 var Maria Magdalena prebende. Tomt 30 var Helga kors prebende. Tomt 35 var Decanegården. Skolfängelset Proban ligger på tomt 27:s nordvästra del och på den gården låg även delar av Rudbeckianska gymnasiet. Efter Olsson 1985b.

- | | | |
|---|--------------------------------------|--|
| 1) Lucia Fastolfsdotters gård. | 14) Albrekt Hanssons gård. | 28) Sankt Eriks prebende/Hagagården. |
| 2) Bernt Sämsemakares gård. | 15) Anders Anderssons gård. | 29) Skrikegården (Maria Magdalena prebende). |
| 3) Sjulakoret gård. | 16) Lille Jöns gård. | 30) Märten Knutssons gård (Helga Kors prebende). |
| 4) Biskopens trädgård. | 17) Brunnsgården. | 31) Erik Olssons gård. |
| 5) Bengt kyrkobyggares gård. | 18) Elias skräddares gård. | 32) Kaplansgården. |
| 6) Skolmästaregården. | 19) Enevast Jönssons gård. | 33) Krubbegården. |
| 7) Skolmästarens kålgård. | 20) Skolstuguträdgården. | 34) Gråsgården. |
| 8) Sysslomansgården. | 21) Djäkneplatsen, Erasmi kålgård. | 35) Decanegården. |
| 9) Möklintagården. | 22) Hans Hilles kålgård. | 36) Biskopens stallgård. |
| 10) Gamla biskopsgården (Sancte Anne prebende). | 23) Skrikegårdskålgården. | 37) Jöns köttmånglars gård. |
| 11) Lilla Hörnegården. | 24) Märten Knutssons kålgård. | 38) Herr Eriks första gård. |
| 12) Penitentiarii gård. | 25) Erik Ols- och kaplansgårdarna. | |
| 13) Biskop Rasmus gård. | 26) Klockargården med kålgårdsmark. | |
| | 27) Vårfru prebende/Skolstugugården. | |



Figur 56. Carl Gustav Hesselgrens gravkarta över Västerås domkyrka från 1740. Kyrkan har varit omgiven av en kyrkogårdsmur på alla sidor. Undersökningen gjordes på den sydöstra sidan av kyrkogårdsmuren.

De tre tomterna har sitt ursprung från den äldsta tiden och utgör fortfarande tre tomter men med en sammanhängande gårdsplan. Biskopsgatan som ligger norr om tomterna lades ut 1941, dessförinnan var det området en kyrkogård som var omgiven av en kyrkogårdsmur (figur 56). I det följande redovisas ägandet av de tre tomterna med början längs i norr.

Tomt 27. Vårfru prebende/Skolstugugården

Gården ansluter till kyrkogården i norr. Delar av schakt 6 togs upp på tomt 27. En del av den tomten sträcker sig nämligen ner på den östra sidan av tomt 28. Den äldsta kända ägaren av tomt 27 (figur 55 och 57) var Vårfru prebende (Olsson 1985a:86f). Vårfru prebende omtalas första gången den 4 februari 1377 då Magnus Tyrgilsson upplåter en del av en gård med hus i Starbäcksgården, troligen i Kärrbo socken, till Vårfrualtaret i Västerås domkyrka (SDHK 10954; Ekström 1939:411). Prebendet fanns alltså före 1377 och sannolikt är det ett av de äldsta eftersom domkyrkans vigningshelgon var Maria och hon var även skyddshelgon för Västerås viktigaste marknad, Morsmässan den 8 september (SDHK 1900, 3770; Ekström 1939:275:378: 581; Kumlien 1971:274).

Ett prebende betyder kosthåll och det var ett godsinnhav med gårdar eller andra ägor som donerats och var förlånade till präster, kaniker och andra kyrkliga ämbetsmän och användes för att betala deras lön. En kanik var en person som var medlem av ett domkapitel som fanns vid en domkyrka. Ett domkapitel är känt i Västerås från 1288, men fanns troligtvis tidigare. Kanikerna bodde ofta på prebendegårdar i stenhus intill domkyrkorna (SDHK 649:1406; Gallén 1980a; Ros 2019).

I samband med Västerås recess beslagtogs gården av Gustav Vasa och i ett kungligt brev sägs att Margareta Olofsdotter fick gården. Näste ägare var Adam Olsson och därefter Olof Germundsson och från denne gick gården till ”Thomas Nicolai församlingslärare i Muncktorp” (Kumlien 1971:581ff; Olsson 1985a:86f).

På tomt 27 (figur 54) har det funnits två kända byggnader och det är dels det nu försvunna gymnasiet, dels fängelset Proban, som är centrala för förståelsen för gården.

Gymnasiet

På delar av tomt 27:s nordöstra del låg gymnasiet. På 1688 års karta (figur 3) och på Hesselgrens karta från 1740 framgår gymnasiebyggnadens läge och den benämns där ”Gymnasium och Trivial Scolan” (figur 56). Olof Grau uppger att den sydöstra sidan av domkyrkans bogårdsmur var sammanbyggd med huset där gymnasiet fanns. Grau uppger också att det fanns en tradition om att gymnasiebyggnaden uppfördes eller lagades av Birgero Petri som levde under början av 1500-talet. På Petris gravsten är ett hus utthugget som man tror betecknar ”Schole-huset”. Under biskop Johan Rudbeckius tid, det vill säga Rudbeckius, utvidgades byggnaden och gjordes större. Den övre våningen var inrättad som gymnasium (Grau 1904:106f). Rudbeckius skrev att Västerås skola, *schola*, år 1620 gjordes en våning högre. Rudbeckius talar om ett gymnasium och ett pedagogium i Västerås (Hall 1938:48f). Sveriges första gymnasium låg i Västerås och det grundades 1623 av Rudbeckius (Lindström 1909:781). Nuvarande Rudbeckianska gymnasiet uppfördes 1855. På 1600-talet indelades läroanstalterna i olika stadier. Pedagogier var barnskolor, därefter gick man till trivialskolan där man undervisades i trivium – grammatik, retorik och dialektik. Nästa skola var gymnasiet.

Stiftet behövde utbildade präster och 1309 omnämns en *scholasticus* i Västerås (SDHK 2314). En *scholasticus* var en skolmästare som var prelat vid ett domkapitel och han ansvarade för stiftets undervisning. Det betyder att det fanns en katedralskola i Västerås 1309 (Ros 2019). Vi vet dock inte var katedralskolan låg under medeltiden, men möjligheten var att det var i gymnasiebyggnaden.

Proban

På den norra gårdens nordvästra del finns den medeltida byggnaden Proban med en källare – detta var ett fängelse för elever, lärare, präster och ämbetsmän. Ingången till Proban är dock genom stigluckan väster om tomten.

Ägare tomt 27	Ägare tomt 28
Okänd ägare. Troligtvis Vårfru prebende	Okänd ägare
Vårfru prebende. Prebendet omnämns 1377, men är sannolikt ett av de äldsta, troligtvis från 1200-talet.	Sankt Eriks prebende. Prebendet instiftades 1429.
Staten/Gustav Vasa	Staten/Gustav Vasa.
Margareta Olofsdotter.	Haga Cecilia Stenbock.
Adam Olsson.	
Olof Germundsson.	
Thomas Nicolai församlingslärare i Munktorp.	
En ägare till båda gårdarna	
Simon Depken den äldre förvärvade båda gårdarna.	
Andreas Petri kyrkoherde i Rytterne, "Rytternegården". På 1630-talet minskades tomten till förmån för kyrkogården och den södra gården beskars söderut. I källorna benämns gården Skolstugugården, Skolmästargården, Prubbegården, Munktorpsgården, Hagagården och Lector Logices gård.	
Domkyrkan.	

Figur 57. Sammanställning över ägarna av den södra gården, tomt 28, och den norra gården, tomt 27 (figur 55). På 1600-talet samlades gårdarna i Simon Depkens ägo.

Tomt 28. Sankt Eriks prebende/Hagagården

Delar av schakt 6–7 och 11–14 togs upp på tomt 28 (figur 55) och där finns tegelbyggnaden källaren/tegelhuset. Den äldsta kända ägaren av tomt 28 var Sankt Eriks prebende (figur 55 och 57) (Olsson 1985a:86f). Sankt Eriks prebende instiftades den 11 (15?) november 1429 av Kristina Röriksdotter (Bonde) för alla deras förfäders själar (SDHK 21254; Ekström 1939:412). Vi vet inte vem som ägde gården innan den kom i prebendets ägo. Gården kom genom donation av grevinnan på Haga Cecilia Stenbock något senare till kyrkan. Cecilia föddes 1545/46 och avled 1627. Med tomten följde en kålgård i Västerås (Olsson 1985a:86f).

Gårdarna, tomt 27 och 28, samlas på 1600-talet

Den nuvarande fastigheten bildades i samband med att Simon Depken den äldre, som levde 1565–1620, samlade de båda gårdarna, tomt 27 och 28, i sin ägo som pant för lån (figur 57). Slutligen gick gården 1628 från Thomas måg, kyrkoherden i Rytterne Andreas Petri, till domkyrkan. Gården benämndes då Rytternegården. Tomten minskades något, dels till förmån för kyrkogården på 1630-talet, dels till förmån för tomten söder därom. Gården benämns då Lector Logices gård och omtalas ligga söder om ”kyrkiobalken emellan scholan och probban” (Kumlien 1971:581ff; Olsson 1985a:86f).

Tomt 29. Maria Magdalena prebende/Skrikegården

Schakt 1–5 samt delar av schakt 6–7 och 8–10 togs upp på tomt 29 (figur 55). Där finns idag Komministergården.

Den äldsta kända uppgiften om ägandet av tomt 29 (figur 55) är från 1500-talet och då ägdes gården av Mari Magdalena prebende (figur 58). Maria Magdalena och Birgitta prebende instiftades 1413, men delades och det förstnämnda fick tjänstebostad vid Kyrkogatan. Gustav Vasa tog gården och skänkte den med tillhörande kålgård till Mickel Andersson ”ryssetolk”. Från 1619 var gården i Simon Depkens ägo och den benämns då Skrikegården. Efter Simon tillhörde gården ”den oduglige Johan Depken”. Därefter tog borgmästaren i Stockholm Jacob Grundel gården under sin förvaltning. På 1640-talet besatt kaplanen Matthias Andreere Biörk gården, efter det hade hans änka Marina Hansdotter full äganderätt till gården. På 1660-talets slut tog kyrkoherden i Fläckebo, Matthias Erici Morreus, över gården (Ekström 1939:411; Olsson 1985:87).

Ägare tomt 29	År
Okänd.	
Maria Magdalena prebende.	1500-talet
Staten/Gustav Vasa.	
Mickel Andersson ”ryssetolk”.	
Simon Depken, Skrikegården.	1619
Johan Depken.	
Jacob Grundel förvaltade gården.	
Kaplan Matthias Andreere Biörk besatte gården.	1640-talet
Matthias änka Marina Hansdotter full äganderätt.	
Kyrkoherden i Fläckebo Matthias Erici Morreus.	1660-talet

Figur 58. Sammanställning över ägarna av tomt 29 där Komministergården finns.

Tolkningar

Ägandet av tomten

Vilka har ägt de undersökta tomterna?

Ägandet av tomterna kunde klarläggas.

Länsstyrelsens målsättningar

Fornlämningens utbredning inom schakten

Kulturlager framkom i samtliga schakt utom i schakt 3–4 och 7–9 där det endast var omrörda och påförda massor.

Bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd – karaktär, mängd och bevarandegrad

Kulturlagren har tillkommit inne på tomtmark och där framkom lämningar av åtta hus (figur 8). Kulturlagren hade som mest en tjocklek av 2 meter. Kulturlager framkom framför allt i schaktväggarna, men även i plan. Anläggningarna bestod av stenhus, ler-golv, syllstockar, syllstensrader med mera.

Ett mindre fyndmaterial påträffades och förklaringen till det ringa antalet fynd var att huvuddelen av schakten togs upp i äldre schakt där det var fyllnadsmassor och endast mindre ytor undersöktes för hand. En annan förklaring till att det inte påträffades så många fynd var att stora delar av kulturlagren var från medeltiden, alltifrån 1200-talet och de därefter följande århundradena. I kulturlager som dateras till den tiden brukar det inte finnas så mycket fynd.

Preliminär datering

Två ¹⁴C-prov visar att de äldsta lagren i undersökningsområdet dateras till 1200-talet och de tolkas representera den äldsta bebyggelsen som funnits på tomterna. Det betyder att tomterna på denna plats lades ut under 1200-talet. Enligt 1688 års karta omfattade undersökningsområdet tre olika tomter och de har sitt ursprung från 1200-talet.

De yngsta arkeologiska lämningarna var stenhuset, hus 1, och syllstensraden, A10, som dokumenterades i Komministergården. Båda dessa hus bedöms ha brunnit ner i samband med 1714 års brand. Kulturlagret omfattar alltså perioden från 1200-talet till 1700-talet.

Komministergårdens befintliga mangårdsbyggnad uppfördes under 1700-talet. Komministergården har två källarrum som ursprungligen har varit ett rum. Källaren bedöms vara från medeltiden. Sannolikt fick källarrummen de nuvarande valven under 1700-talet, efter branden.

Den äldsta skepnaden av källaren/tegelhuset uppfördes under medeltiden. Byggnaden brann vid 1714 års stadsbrand.

Preliminär tolkning av fornlämningen

Brandlager och kända bränder i närområdet

Vid undersökningen framkom flera olika brandlager. Genom skriftliga källor vet vi att Västerås har drabbats av bränder vid olika tillfällen. En frågeställning uppkom om de brända hus och brandlager som påträffades och dokumenterades kan kopplas till någon skriftligt belagd brand. De kända bränderna som drabbat närområdet är därför sammanställda här nedan (figur 59). Som redovisat drabbades tre av husen i undersökningsområdet av 1714 års brand och dessa var stenhuset A1, syllstensraden A10, som tillhörde huset inne i Komministergården, samt den stående byggnaden källaren/tegelhuset, hus 7.

I sektion 5 (figur 23) ses flera olika brandlager – lager 12, 14, 18, 20, 23, 35, 39, 41 och 53. Dessutom bestod lager 24 av torr röd siltig sand, krossat tegel och tegelbitar, så även detta lager kan ha tillkommit vid en brand. Det är inte möjligt att med säkerhet koppla dessa brandlager till de kända bränderna (figur 59).

År 1380 härjades domkyrkan av eld. År 1390 plundrade Hättebröderna/Vitaliebröderna Västerås och antände domkyrkan (figur 59) (Hahr 1923:114; Hammarskiöld 2005), kanske drabbade de bränderna också de undersökta gårdarna. Kanske är lager 21, 24 och 23 i sektion 5 (figur 23) från en sådan brand.

Från 1500 finns en uppgift om att det inte återstod annat än några gårdar och klerkeriet vid domkyrkan efter en brand och man bad kungen om skattefrihet (SDHK 34272, 34273). Sannolikt avses därmed klerkeriet gårdar och kanske just de undersökta gårdarna som i så fall inte drabbades av branden.

År 1511 började en svår brand i gatubodar på torget och även domkyrkan drabbades (SDHK 37005). Torget låg söder om undersökningsområdet och de undersökta gårdarna torde ha drabbats, och den branden finns kanske representerad i den dokumenterade sektion 5.

I sektion 4, lager 8–10 (figur 15), dokumenterades ett brandlager som var äldre än stenhuset A1. Det ligger nära till hands att tolka att det brandlagret tillkom i samband med den stora branden på 1560-talet, eller vid branden 1572 (figur 59).

År	Brand	Referens
1380	Domkyrkan härjades av eld. En dansk-norsk armé skulle fördriva Mecklenburgare och Västerås brändes.	Hahr 1923:114; Hammarskiöld 2005:10, 15; Albinsson 2020
1390	Vitaliebröderna plundrade Västerås och antände domkyrkan.	Hahr 1923:114; Hammarskiöld 2005:10, 15; Albinsson 2020
1500, 21 oktober (två uppgifter)	Västerås stad hade brunnit vid "xi m jomfrv" tid (ca 21/10) och inget återstår annat än några gårdar och klerkeriet vid domkyrkan. De ber kungen om skattefrihet annars kommer invånarna att fly staden till andra köpstäder och till Bergslagen, såsom ett 200-tal redan gjort. Västerås stad och kloster hade brunnit (21/10) och inte mer än 16 borggårdar samt biskopsgården och några kanikgårdar stod kvar.	SDHK 34272 SDHK 34273
1511, 13 juni	Domprosten, ärkedjåkn och domkapitlet ber om hjälp med reparation av domkyrkan som lidit allvarlig skada efter en svår brand som härjat i staden och som började i gatubodar på torget, även domkyrkan drabbades.	SDHK 37005
1521, 29 april	Brand i domkyrkan då danska trupper gjorde ett utfall från Västerås slott.	Hammarskiöld 2005:10, 16
1527	Från reduktionen, indragningen av egendom, av kyrkogodsens i Västerås finns en uppgift om att "en gårdtt widh biskopsgårdt är aff brendt". Det är oklart när gården brann.	Kumlien 1971:580f; Ros 2019
1569	En förödande brand som bland annat drabbade rådhuset som låg på nuvarande torget.	Kumlien 1971:400; Olsson 1985a:79
1572	Stadsbrand, sannolikt skadades också domkyrkan vid den branden.	Hammarskiöld 2005:16
1691	Domkyrkan drabbades av ett blixtnedslag och delar av kyrkan brann.	Hammarskiöld 2005:17
1668	En stor brand drabbade Stora torgets västra del och stora delar av staden söder därom.	Olsson 1985a:79, 1985b:figur 17
1714, 13 april	Stor stadsbrand.	Hahr 1911:4; Olsson 1985a:113, 173, 1985b:figur 21

Figur 59. Kända bränder som drabbat närområdet. Efter Ros 2019.

Undersökningsområdet omfattar tre olika tomter och gårdar

Tomt 29 och Komministergården

På tomt 29 (figur 54) finns Komministergårdens och enligt Bebyggelseregistret (Proban 7) uppfördes mangårdsbyggnad på 1700-talet och sammanbyggdes vid 1800-talets början med gårdshuset.

Den befintliga Komministergården har haft två faser. Inne i byggnaden påträffades delar av en syllstensrad, A10, som representerar en äldre skepnad av huset som brann ner 1714. Under markplan finns två källarum som bedöms vara medeltida och syllstensraden A10 har utgjort den södra väggen i den byggnad som funnits över källarrummen. Det finns spår av brand på tegelstenar i källaren. Väggen mellan de två källarrummen är sekundär. Källaren bedöms ursprungligen ha haft ett tunnvalv och i samband med branden 1714 rasade sannolikt valvet. Efter branden höjdes källaren och källarrummen fick kryssvalv och i samband med detta uppföres den befintliga byggnaden. I huset finns trappor och rum som leder till de två källarrummen. Detta rum och den befintliga östväggen, som framkom i ett av schakten, uppfördes efter branden.

Stenhus, hus 1

Utanför Komministergårdens mangårdsbyggnad undersöktes delar av ett stenhus, hus 1, som brann ner 1714. Denna byggnad fanns sannolikt en tid samtida med syllstensraden A10 och den äldre skepnaden av källaren under en tid. Hus 1 korsar en befintlig tomtgräns (figur 7–8), det indikerar att tomtgränserna har förändrats. På Sven Olssons rekonstruktion av de medeltida tomterna (figur 55) är tomtgränserna raka och inte som idag (figur 7–8).

Medeltida kulturlager

I schakt 5 framkom medeltida kulturlager och bebyggelseämningar. ¹⁴C-dateringarna visar att verksamheten på den tomten började på 1200-talet och då lades tomten ut. Den äldsta kända ägaren gården var Maria Magdalena prebende och kanske ägdes gården av ett prebende alltifrån 1200-talet.

Tomt 28

Den äldsta kända ägaren av tomt 28 var Sankt Eriks prebende och kanske ägdes gården av ett prebende alltifrån 1200-talet. På gården finns källaren/tegelhuset. I källarrummet finns en fönsteröppning vars nederkanten ungefär ligger ungefär 1,25 meter under nuvarande marknivå och den representerar en medeltida marknivå. Källaren är alltså medeltida och den uppfördes sannolikt för en kaniks behov.

Tomt 27

Den äldsta kända ägaren av den norra gården var Vårfru prebende och på gården fanns Gymnasiet och Proban. Gården har bebotts av en präst vid Vårfru prebende och kanske var gården prebendets tjänstebostad redan under 1200-talet.

Äldsta ägandet och prebendegårdar

Det är sannolikt att alla tre berörda tomter lades ut samtidigt. De äldsta lagren ¹⁴C-daterat till 1200-talet. Den norra tomten, tomt 27, ansluter till kyrkogården. Sannolikt började domkyrkan i tegel uppföras under 1240–1250-talet. Utläggandet av tomterna i detta område sammanfaller med att domkyrkan i tegel hade börjat uppföras.

År 1300 fanns ett domprosteri med fyra prebenden/kaniker vid Västerås domkyrka och 1331 fanns fem kanikprebenden. Vårfru prebende ägde som mest tolv tomter i Västerås. Efter 1545 tycks en gård på den västra sidan av ån ha varit Vårfru prebendes tjänstebostad (SDHK 1900, 3770; Ekström 1939:275, 378, 581; Kumlien 1971:274).

Med tanke på närheten till domkyrkan är det sannolikt att de berörda gårdarna tillhörde kyrkan alltifrån den äldst tiden. Dessutom var gården, tomt 30 (figur 54), längre söderut prebendegård tillhörande Helige kors, som instiftades 1383 (Olsson 1985:87). En teori kan därför presenteras här att Västerås domkyrkas äldsta prebendegårdar låg samlade på den östra sidan av Lilla Kyrkogatan, nära domkyrkan.

Utvärdering

Undersökningen har utförts i enlighet med Länsstyrelsens kravspecifikation och som framgår av rapporten har de uppställda målsättningarna uppnåtts.

Referenser

Kartmaterial

Carl Gustav Hesselgren. Grundritning öfver Westeråhs Domkyrkia, och dess grafvar, med mera. Lantmäteriet akt T75-1:21.

Internet

Albinsson, B. 2020. Register över ca 880 stora bränder och andra olyckor före 1950 skapad av Värmlands Brandhistoriska Klubb (hämtad 2021-02-04)

<https://brandhistoriska.org/wp-content/uploads/2020/05/storabr-maj20.pdf>

Aroseken 2020. Läkekraft och hälsa – en del av Nordanby Herrgårds historia

<https://kampanj.mittmedia.se/aroseken/lakekraft-och-halsa-en-del-av-nordanby-herrgards-historia/>

Bebyggelseregistret, Komministergården (Proban 7) och Källaren

<https://bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/sok/search.raa>

Fornsök = Kulturmiljöregistret (KMR)

<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Hammarskiöld, R. 2005. *Västerås domkyrka. Domkyrkan 1. Västerås domkyrkoförsamling och stad. Västmanlands län*. Otryckt kulturhistorisk karaktäristik.

SDHK = Svenskt Diplomatariums huvudkartotek

<http://sok.riksarkivet.se/sdbk>

Simon Depken d.ä. (hämtad 2021-02-04)

<https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=17469>

Muntliga uppgifter

Helén Sjökvist, byggnadsantikvarie vid Stiftelsen Kulturmiljövård (KM), 2020-09-15.

Litteratur

Alström, U. 2010. *Från år 1450 till år 1834. Ett schakt rymligt nog för 384 år och tre rådhus*. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Västerås 232:1. Kv. Johan 4. Västerås stadsförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen rapport 2010:62.

Alström, U. 2007. *En trädplantering vid Stadsbotellet*. Antikvarisk kontroll. RAÄ 232. Kvarteret Proban. Västerås stadsförsamling. Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen rapport 2007:96.

Alström, U. 2005. *Jordarbeten vid Proban i Västerås*. Förundersökning i form av schaktningsövervakning. RAÄ 237. Kvarteret Proban. Västerås stadsförsamling. Västmanland. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen rapport A 2005:A55.

Alström, U. 2002. *Tre borrhål vid Proban*. Förundersökning i form av schaktningsövervakning. RAÄ 232. Kvarteret Proban. Västerås stadsförsamling. Västmanland. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen rapport 2002:A78.

Annuswer, B., Bergquist, U., Forenius, S. & Syse, B. 1990. *Västerås 1 000 år i centrum*. Västerås kulturnämnds skriftserie 23. Stockholm.

Bruno, W. 1954. *Tegelindustrin i Mälardalens provinserna 1815–1950. Med särskild hänsyn till Stockholm som marknad*. Uppsala.

Carlsson, R. 1996. *Kvarteret Proban*. Arkeologisk undersökning. Kvarteret Proban. RAÄ 232. Västerås. Västmanland. UV Uppsala rapport.

De la Motte, T. 1955. *Tobaken, dess första framträdande i Sverige. Olika uppfattningar om tobaksbruket*. Tobak och sockenstyrelsen. Stockholm.

Ekström, G. 1939. *Västerås stifts herdaminne*. Falun.

Gallén, J. 1980a. Domkapitel. *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*. Band 3, s. 185–202.

Gallén, J. 1980b. Dominikanerorden. *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid*. Band 3, spalt 174–185.

- Grau, O. 1904. *Beskrifning öfver Vestmanland. Dess städer, härader och socknar*. Västerås.
- Gustafsson, J-H. & Redin, L. 1977. *Västerås. Medeltidsstaden 4*. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.
- Gustavsson, G. 1981. *Gatummans historia i Västerås*. Västerås kulturnämnds skriftserie 8. Västerås.
- Hahr, A. 1923. *Västerås domkyrka. Beskrivning och byggnadshistorik*. Västerås.
- Hall, B. R. 1938. *Johannes Rudbeckius dagbok*. Stockholm.
- Johansson, M. 2012. Keramik. I: Söderlund, K. (red.) *Storkyrkobrinken*. Gamla Stan. Stockholms stad. RAÄ 103. Arkeologisk undersökning 1994–1995. Stockholms stadsmuseum rapporter 19.
- Kumlien, K. 1971. *Västerås genom tiderna. Del II. Västerås till 1600-talets början*. Västerås.
- Kjellberg, J. 2005. *Schaktning invid Västerås domkyrka*. Antikvarisk kontroll. RAÄ 232. Domkyrkan. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås stad. Västmanland. Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen rapport A 2005:A50.
- Lindström, P. E. 1909. Gymnasium 2. *Nordisk familjebok*, s. 781–782.
- Lovén, C. 2020. *Florenslängden. Den äldsta förteckningen över de svenska stiftet*. Red. Willén Ode, M. Örebro.
- Olsson, S. 1985a. *Idealstad med förbinder. Studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Västerås genom tiderna. Del V:1. Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt*. Västerås.
- Olsson, S. 1985b. *Idealstad med förbinder. Studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Västerås genom tiderna. Del V:1. Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt. Figurblock*. Västerås.
- Palmqvist, A. 1961. *Kyrkans enhet och papalismen. Die Einheit der Kirche und der Papalismus*. Stockholm.
- Ros, J. (manus) *Gravkapell, gravar, hus och regleringar i Västra Kyrkogatan i Västerås*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning L2002:434, stadslager/Västerås 232:1. Västra Kyrkogatan. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport.
- Ros, J. 2015a. *S:t Ilians kyrkogård i Västerås. Medeltida gravar i Citytunneln*. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1. Citytunneln, Hantverkargatan/kvarteret Knut. Västerås Domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2014:24.
- Ros, J. 1995b. *Biskopsgatan*. Arkeologisk undersökning. Biskopsgatan och Västra Kyrkogatan. Västerås stad. Västmanland. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, UV Uppsala rapport 1995:24.
- Ros, J. 1995c. *Östra Kyrkogatan*. Arkeologisk förundersökning. Västerås stad. Västmanland. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, UV Uppsala rapport 1995:23.
- Ros, J. 2011. *Kulturlager i Västerås och ett grytgjuteri från 1300-talet. Ombyggnation av Domkyrkoesplanaden och angränsande gator*. Arkeologiska förundersökningar. Fornlämning 232:1. Västerås Domkyrkoförsamling. Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen rapport 2010:47.
- Ros, J. 2019. *Stadsgård och själagård. Medeltida stenhus i Västerås*. Kompletterande förundersökning och arkeologisk undersökning. Fornlämning Västerås 232:1, stadslager. Kvarteret Hagbard. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2018:72.
- Spiuth, O. 2018. *Innergården i kvarteret Johannes. Medeltida bebyggelse och skelettgrav i Västerås*. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Västerås 232:1. Stadslager Johannes 1. Västerås domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2018:5.
- Welinder, S. 1990. *Människor i Västeråstrakten för 1 000 år sedan*. Västerås.
- Åkerhagen, A. 1985. *Kritpipor*. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM19123
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-4990-2019, 2019-10-10
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	201901228
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	22 oktober–2 december 2019, 1–3 juni och 19 augusti 2020
<i>Personal:</i>	Jonas Ros Oskar Spjuth
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Västerås
<i>Socken:</i>	Västerås domkyrkoförsamling
<i>Fastighet:</i>	Proban 6–7
<i>Fornlämning:</i>	L2002:434, Västerås stadslager
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Koordinater:</i>	X6609199/Y577018
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningmetod:</i>	Manuellt från befintlig bebyggelse, digitaliserat i efterhand.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	15 st sektionsritningar och 8 st planritningar i A3-format samt digitala foton förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.
<i>Fynd:</i>	Fynden 1–17 förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Anmärkning	Anläggningar
1	3,5	0,6	0,7–1,4	Schakt för dränering.	A1, stenhus, hus 1
2	12	1,1–1,6	0,7–1,5	Schakt för spilledning.	A2, vägg i stenhus, hus 1
3	2,6	2,3	2	Schakt för dränering intill husväggen. Påförda massor.	
4	6	4	0,8	Schakt för dränering.	
5	25	1,6–2,9	1,5	Schakt för spilledning, delvis i orörda lager. Schaktets östra del togs upp i öppningen i huset invid Östra Kyrkogatan. Det befintliga huset invid gatan hade en gjuten betonggrund. Då denna gjöts och spilledningen och vattenledningen lades ner schaktades kulturlagren bort.	
6	15	0,6–1,4	0,5–0,7	Schaktet togs upp med anledning av att den befintliga elledningen som fanns i schaktet skulle kapas av, återanvändas och läggas ner i schakt 7. I schaktet framkom påförda massor.	
7	3,2	2,6	0,7	Schaktet togs fram med anledning av att en elledning skulle flyttas och läggas ner. Längs med stora delar av schaktets botten fanns fler olika elledningar. Endast omrörda och påförda massor framkom.	
8	4	0,7	0,4–0,8	Schaktet togs upp för nedläggande av dräneringsledning. Endast påförda massor framkom.	
9	7	7	0,3–0,4	Schaktet togs upp för anläggande av en parkering. Endast jord, grus och sand. Djupast i väster. Påförda massor.	
10	4,2	4,2	0,7	Golvet bröts upp och ersattes med ett nytt golv i Komministergården. Schaktet hade samma storlek som rummet. Under golvet framkom lämningar av en sylstensrad till ett hus.	
11	10	7	0,2–0,5	Schaktet togs upp för anläggande av en uteplats och anläggande av en grusad yta. Schaktet togs upp intill ett befintligt hus uppfört i tegel. Gräs och brun jord. Schaktades bort. I väster, närmast huset, var jordlagret ca 0,5 m tjockt och i öster 0,2–0,3 m. Delar av grunden till tegelhuset frilades. I schaktet påträffades stenar som bedöms vara löst liggande.	Grunden till stenhuset
12	3	1,1	0,15–0,30	Schaktet togs upp för anläggande av en grusad yta. Gräs och jord. I schaktet framkom delar av grunden till stenhuset i tegel som står på platsen.	Grunden till stenhuset
13	5	0,7–1,0	0,5	Schaktet togs upp för nedläggande av en elledning. Gräs, jord och matjord. I botten på schaktet framkom ett lager med kol, sot och bränd sand och det var sannolikt ett brandlager från ett hus som drabbats av 1714 års brand.	
14	6	4	0,3	Schaktet togs upp för anläggande av ett växthus. Påförda massor i form av jord, sand, småsten och tegelbitar. I botten på schaktets sydöstra del framkom löst liggande krossat tegel, och några lösa stenar med kalkbruk som kan komma från ett raserat hus.	

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anl nr	Typ	Kommentar	Schakt	Längd (m)	Bredd (m)	Djup/Tjocklek (m)	Sektion nr intill
1	Vägg i stenhus	Hus 1. Stenhus. Västvägg i huset. Även en bit bränt trä från då huset brann. Plan och sektion.	1	0,9	1,2	0,7	S3
2	Vägg i stenhus	Hus 1. Stenhus. Sydvägg i huset. Plan och sektion.	2	0,7	1,4	0,7	S4
3	Lergolv	Hus 2. Plan och sektion.	5	1,7	0,4	0,02–0,2	S5, lager 10
4	Liggande trä, syllstock?	Hus 3. Syllstock? Ca 25 årsringar, ruttet, inget dendro.	5	1,1	0,2	0,2	Intill sektion 6
5	Lergolv	Hus 3. Plan.	5	1,5	0,22	0,08	Intill sektion 6
6	Liggande trä	Oklar funktion. Plan.	5	0,7	0,15	0,08	Intill sektion 9
7	Vägg	Hus 4. Liggande trä. Sannolikt mellanvägg eller syllstock eller. Plan och sektion.	5	1,0	0,22	0,05	S10, intill lager 25
8	Lergolv	Hus 5. Lergolv.	3	2,9	1,6	0,02–0,16	S10, lager 9
9	Stenlagd yta	Stenar, 0,14–0,25 m stora. Stenlagd gårdsplan.	6	0,7	0,7	0,12	S11
10	Syllstensrad	Hus 6. Eldpåverkade stenar, drabbad av 1714 års brand. I Komministergården.	10	4,1	0,5–0,6	0,2–0,6	S12
11	Liggande trä	Oklar funktion.	5	0,40	0,15	0,05	S6
12	Stenlagd yta	Stenlagd gårdsplan. Stenar, 0,04–0,12 m stora.	5	3	–	0,02–0,10	Sektion 10, lager 18
13	Stenlagd yta	Stenlagd gårdsplan. Stenar, 0,04–0,15 m stora.	5	3	–	0,02–0,10	Sektion 10, lager 22
14	Stenlagd yta	Kan eventuellt vara del av stenlagd gårdsplan.	2	1	–	0,08	Sektion 1, lager 5

Bilaga 3. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt (g)	Antal	Antal fragment	Fyndomständighet
1	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaft.	1	1	1	Sektion 2, lager 1
2	Fajans	Bränd lera	–	3	1	1	Sektion 2, lager 2
3	Skål	Bränd lera	Yngre rödgods. Del av buken med rödbrun glasyr.	33	1	2	Sektion 3, lager 12
4	Skål	Bränd lera	Yngre rödgods. Del av buken med slät rödbrun glasyr.	5	1	1	Sektion 3, lager 12
5	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaftet.	7	1	2	Sektion 3, lager 12
6	Skål	Bränd lera	Yngre rödgods. Del av buken.	15	1	1	Sektion 3, lager 13
7	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaftet.	3	1	1	Sektion 4, lager 3
8	Kärl	Bränd lera	Äldre rödgods.	17	1	1	Sektion 5, lager 26
9	Skål	Bränd lera	Yngre rödgods. Mynningsbit, med vågrät trindhänkel. Pipleredekor.	65	1	1	Sektion 5, lager 37
10	Gryta	Bränd lera	Yngre rödgods. Rödbrun glansig glasyr.	8	1	1	Sektion 6, lager 14
11	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaftet.	6	1	1	Sektion 6, lager 14
12	Taktegel	Bränd lera	Eldpåverkat och sotigt av 1714 års brand.	163	1	1	Intill syllstensrad A10 i Komministergården
13	Taktegel	Bränd lera	Stämplat med "Z" på klacken.	682	2	2	I massorna ca 1 m öster om sektion 13
14	Skål	Bränd lera	Skål. Mynningsbit med del av bandhänkel. Pipleredekor.	20	1	1	Från brandlagret 1 m öster om sektion 13
15	Skål	Bränd lera	Yngre rödgods. Skål. Mörk olivgrön glasyr.	8	1	1	Från brandlagret 1 m öster om sektion 13
16	Fat	Bränd lera	Yngre rödgods. Kantbit med bräm. Pipleredekor.	24	1	1	Ovanpå brandlagret 1 m öster om sektion 13
17	Kritpipa	Bränd lera	Del av skaft och piphuvud.	14	1	4	Ovanpå brandlagret 1 m öster om sektion 13

Uppsala 2020-02-12



UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratory
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Telefax:
018 – 55 5736

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Jonas Ros
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Resultat av ¹⁴C datering av obrända ben från Kvarteret Proban, KM19123, Västerås, Västmanland. (p 2647)

Förbehandling av benmaterial:

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat, urkokt vatten (pH 3).
3. Krossning i mortel.
4. 0.8 M HCl tillsätts, omrörning (30 min, cirka 10 °C) (apatit bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (8 h, 90 °C). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

Den fraktion som ¹⁴C-bestäms förbränns till CO₂-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ V-PDB}$	¹⁴ C age BP
Ua-64905	Prov 1. Sektion 9, lager 3	-20,3	702 ± 28
Ua-64906	Prov 2. Sektion 6, lager 1	-21,7	770 ± 28

Med vänliga hälsningar

Karl Håkansson / Melanie Mucke



UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratory
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Telefax:
018 – 55 5736

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Jonas Ros
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41
722 12 VÄSTERÅS

Resultat av isotopanalys av obrända ben från Kvarteret Proban, KM19123, Västerås, Västmanland. (p 2647)

Förbehandling av benmaterial:

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat, urkokt vatten (pH 3).
3. Krossning i mortel.
4. 0.8 M HCl tillsätts, omrörning (30 min, cirka 10 °C) (apatit bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (8 h, 90 °C). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

Den fraktion som ¹⁴C-bestäms förbränns till CO₂-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

RESULTAT

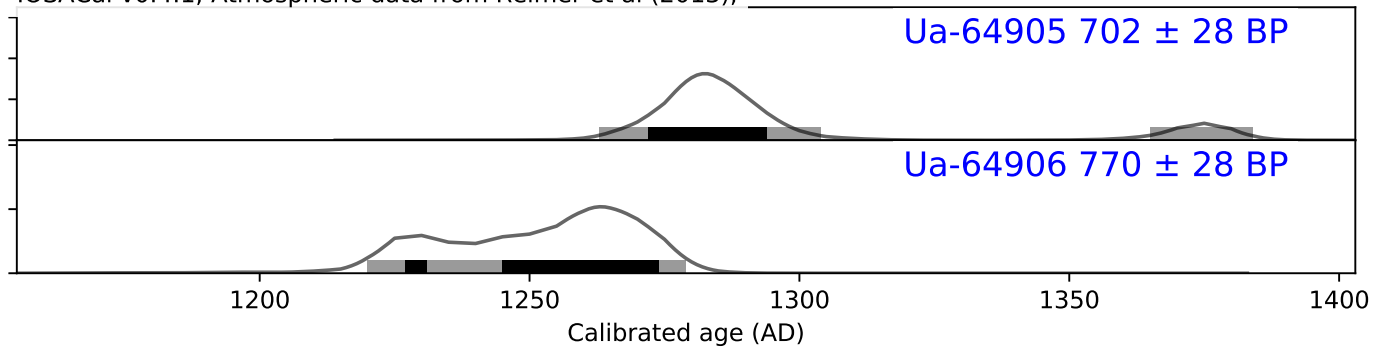
Labnummer	Prov	$\delta^{15}\text{N}\text{‰ AIR}$	C/N
Ua-64905	Prov 1. Sektion 9, lager 3	4,4	3,2
Ua-64906	Prov 2. Sektion 6, lager 1	7,3	3,2

Med vänliga hälsningar

Karl Håkansson / Melanie Mucke

Kalibreringskurvor

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2013);



IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2013);

